

Snježana Kordić

Pogled unazad, pogled unaprijed

(odgovor S. Damjanoviću i M. Grčeviću)

150

U *Republici* br. 1–2, 2001 str. 236–243 pokrenula sam diskusiju o nazivu jezika. U nju su se uključila trojica branitelja jednodijelnog naziva »hrvatski« u br. 3–4 str. 221–229 i br. 7–8 str. 213–229. Svakom od njih odgovorila sam u br. 9–10, 2001 str. 193–201 i u br. 3–4, 2002 str. 237–253. Potom su izišle još dvije reakcije u br. 7–9 str. 219–237, na koje ovom prilikom odgovaram.

Kako bih čitateljima ovaj odgovor učinila zanimljivijim, nastojat ću kao i u prethodnim mojim odgovorima da se ne ponavlja ništa što sam već prije napisala. Čitatelji mogu primijetiti da se u naslovu ovog odgovora prvi puta naspram prijašnja tri moja članka u *Republici* ne pojavljuje sintagma »naziv jezika«. Razlog tome su članci na koje odgovaram. U njima se uporno zaobilazi govorenje o temi diskusije i umjesto toga se govori o meni kao osobi i nastoji se politizirati ono što sam dosad napisala, iako je u mojim tekstovima primjenjivan isključivo znanstveni pristup. Budući da sam dužna odgovoriti i na takva postavljena pitanja, u ovom odgovoru je tema »naziv jezika«, nažalost, postala manjinom.

Članci na koje sada odgovaram po mnogo čemu se međusobno razlikuju: po dužini, po sadržaju, kao i po tome što se odnose na moje različite članke. Jedan predstavlja reakciju na moj zadnji članak, a drugi na predzadnji. Netko bi mi mogao zamjeriti zašto ispod naslova u zagradi navodim ravnopravno dvojicu autora od kojih jedan — Mario Grčević — nije dostojan društva u kojem se našao. Radi se o slučaju, ali mislim da mi Stjepan Damjanović ne bi zamjerio što mu odgovaram u istom tekstu u kojem odgovaram i Grčeviću. Naime, Damjanović je sredinom 90-ih postao članom HAZU, a ista ustanova je 1999. M. Grčeviću dodijelila nagradu HAZU (podatak iz *Vijenca* 10/212 2002, str. 6). Ta nagrada je dodijeljena unatoč tome ili možda upravo zbog toga što je Grčevićeva knjiga prethodne 1998. godine u jednoj od negativnih recenzija, kako saznajemo od samog Grčevića (str. 222), čime se on još i hvali, ocijenjena kao

knjiga štetna za znanost. Sličan postupak je i odluka HAZU iz naredne 2000. godine koja se tiče L. Auburgera, Grčevićevog istomišljenika i također sudionika u ovoj diskusiji u *Republici*. Nakon što je jedan inozemni član HAZU, W. Lehfelddt, u svojoj u siječnju 2000. objavljenj opširnoj recenziji knjige L. Auburgera (u *Zeitschrift für Slawische Philologie* 59/1 str. 216–226) zaključio da knjiga nije znanstvena, domaći članovi HAZU su odmah te iste godine primili Auburgera za novog člana (podatak iz *Jezika* 48/4 2001, str. 121).

Grčevićev najnoviji članak u *Republici* nije donio nikakvih iznenađenja jer se autor kao i u svom prijašnjem tekstu služio istim neznanstvenim metodama koje sam već opisala u odgovoru na taj tekst (9–10 193–201). Zato ću ovdje prvo odgovoriti Damjanoviću, a u nastavku ću se osvrnuti na Grčevićev članak.

Iz mojih preko 30 dosad objavljenih stranica u ovoj diskusiji Damjanović se bavi samo jednom rečenicom. Nju citira i predstavlja kao dokaz za obezvređivanje svega ostalog što sam napisala, a da pritom uopće nije smatrao potrebnim osvrnuti se na »ostatak«. Nažalost, sadržaj i te moje citirane rečenice je istinit, što ću pokazati u nastavku. Rečenica koju Damjanović citira (236), a koju sam napisala prilikom spominjanja pojave nemogućnosti objavljivanja znanstvenih članaka zbog nepodobnosti u Hrvatskoj od 1990. do 2000., glasi: »Tako npr. čak u Zborniku radova s 1. hrvatskog slavističkog kongresa nisu objavljeni oni radovi stranaca koji su, iako vrlo diskretno, ali ipak malo kritizirali neke pojave u hrvatskoj filologiji novijeg vremena, premda su uredno i na vrijeme bili predati za objavljivanje.« Damjanović je citirajući ovu rečenicu ispustio riječ »čak«, pomoću koje sam rekla da je taj zbornik za mene bio zadnje mjesto gdje bih očekivala da se ta pojava ispolji. U tekstu niti sam prozvala niti sam imenovala Damjanovića, koji je urednik zbornika, jer počinitelj tog nekorektnog postupka ne mora biti urednik nego to može biti i netko drugi. Neosporna činjenica je da 1997. u zborniku s kongresa nije objavljen određen broj predatih referata. Sasvim je logično da su neki pogođeni autori smatrali (i smatraju) da im referat nije objavljen zbog toga što su spominjali neke stvari koje se ne bi morale svidjeti tada i danas vladajućoj političko–filološkoj eliti sredine u kojoj zbornik izlazi. Tako sam na jednom inozemnom skupu 1998. sreala neke sudionike koje sam prethodno upoznala na kongresu u Puli i morala sam crvenjeti kad sam čula kako im referati nisu objavljeni. Provjerila sam u zbornicima: njihovi referati se doista tamo ne nalaze. Kasnije sam zamolila jednog od oštećenih da mi za potrebe tematiziranja toga u *Republici* pismeno izloži sve relevantne podatke. To je i učinio, tako da imam i pismeni dokaz za ono što sam napisala. U referatu se radilo o slovenskim i hrvatskim piscima i znanstvenicima koji su stvarali na oba jezika te o opravdanosti njihovog ubravanja u obje književnosti odnosno filologije. Referat je bio usmjeren ka suradnji i uzajamnom proučavanju djela tih pisaca, a ne ka izbacivanju pojedinih osoba iz hrvatskih udžbenika i povijesnih pregleda. Nakon što poslani referat nije bio objavljen u zborniku 1997., kolega iz Slovenije se dugo raspitivao kod kolega u Zagrebu i dobio je odgovor da ima više takvih slučajeva, a zatim je dobio i pismeno izvinjenje urednika zbornika S. Damjanovića uz obećanje da će se možda

neki radovi ipak naći i naknadno tiskati. U pismu, a ni kasnije, autor referata nije pozvan da rad ponovo pošalje i zato ga nije ni samoinicijativno slao. To pismo izvinjenja je bilo kopija cirkularnog pisma, što znači da je urednik isto pismo slao i na druge adrese. Damjanović (236) i sam priznaje da su »se dogodili određeni propusti zbog kojih je i objavljena treća knjiga«, koja je, kako saznajemo od Damjanovića, izašla tek 1999. i u kojoj se nalazi samo 13 referata. I u predgovoru te treće, popravak–knjige Damjanović osvrćući se na regularne zbornike iz 1997. priznaje »nažalost, dio referata nismo otisnuli jer su nesretnim okolnostima zagubljeni« i nastavlja da se u trećoj knjizi nalaze referati samo jednog dijela oštećenih autora. U toj popravak–knjizi, međutim, nije objavljen referat kolege iz Slovenije kao ni drugih stranaca čije referate sam slušala na kongresu i koji su mi se kasnije žalili što su im referati ispušteni 1997. iz regularnih zbornika s kongresa. Znajući da se u slučaju neobjavlivanja zbog nepodobnosti ionako ne može očekivati da će to izvršilac priznati, nego će se reći da je rukopis zagubljen, urednikova isprika nije mogla biti primljena s neograničenim vjerovanjem, pogotovo što, kako se i pokazalo, ti referati nisu objavljeni ni u popravak–knjizi niti su ti autori bili pozvani da ponovo pošalju rukopis.

Damjanović bi se morao sjećati tog ljubljanskog kolege koji je na kongresu prigovorio R. Katičiću i njemu kao organizatoru zbog politizacije slavističkog kongresa i apostrofiranja Slovenaca »koji sa Srbima šuraju protiv hrvatskoga jezika«. Pokušavao je objasniti kako je štokavica jezik koji su Slovenci učili u školi i kasnije se s njim susretali pri služenju vojske i praćenju elektronskih medija i novina, da im jezične razlike nisu poznate u detalje i da se ne žele miješati u politiku. Međutim, ni jedan ni drugi nisu ga htjeli saslušati.

Kasnije se Damjanović imao priliku još jednom sresti s tim kolegom iz Slovenije na Prvom slavističkom susretu hrvatskih i slovenskih slavista u Novigradu u Istri, koji je 1999. organiziran na slovensku inicijativu. Istupajući u ime Filozofskog fakulteta u Ljubljani, na kojem se kao diplomski studij mogu studirati slavenski jezici bivše Jugoslavije, slovenski kolega zalagao se za uzajamno poštovanje, ravnopravnu suradnju i srazmjerni reciprocitet u pogledu statusa i programa studija na sveučilištima u Zagrebu i Ljubljani. Želio je da i slovenski jezik u Zagrebu ostane na nivou od prije 1994. No upravo je Damjanović na to oštro odgovorio da o reciprocitetu ne može biti govora, da će se u Zagrebu razvijati samo hrvatski i da će se slovenski jezik u Zagrebu »svesti na pravu mjeru«, tj. na predmet prema izboru ne studenata kroatistike, nego malobrojnih studenata slavistike u jednom semestru, alternativno s makedonskim. To se i dogodilo.

Damjanović kaže kako nisam trebala tako lako povjerovati strancima (237). Međutim, iz vlastitog iskustva bila mi je poznata ta metoda »zagublivanja« rukopisa, koja se nikad nije događala kad bih poslala neki svoj rad za objavljivanje u inozemni časopis, nego samo u hrvatski. Pojava »zagublivanja« se počela događati nakon što je Katičić (*Jezik* 42/4 1995, str. 128) zbog toga što sam prethodno kritizirala neke dijelove njegove *Sintakse* i usudila se napisati pozitivan

prikaz Pranjkovićeve *Hrvatske skladnje* napisao da je potrebno da se S. K. »na neko vrijeme povuče« od daljnjih objavljivanja novih radova. Katičićeve riječi srećom nisu imale domet koji bi prelazio granice Hrvatske, a objavljivanje na zapadu i na stranim jezicima vremenom mi se pokazalo i kao prednost.

Damjanović (237) kaže da sam 1995. mislila jedno i znala da je to istina, a da danas pišem drugo, i nastavlja »Životnim ambicijama istina kadšto može ozbiljno zasmetati pa je zaborav učinkovito sredstvo.« Tu je Damjanović izmiješao vremena i zamijenio zbornik s kongresom. O samom kongresu sam i prije mislila i danas mislim da je bio dobro organiziran i da kontakti sa stranim slavistima koji se događaju i njeguju na takvim skupovima mogu samo pozitivno utjecati na razvoj filologije u Hrvatskoj. Damjanović sigurno pamti kako sam u veljači 1996. u *Hrvatskom slovu* (2/43, str. 14) izrazito pohvalno pisala o tom kongresu i posebno istakla zasluge S. Damjanovića kao glavnog organizatora kongresa. Nisam tada, 1995. i 1996., mogla znati da 1997. godine određen broj referata neće biti objavljen u zborniku s kongresa. A moja rečenica koju Damjanović citira jednoznačno se odnosi na zbornik iz 1997., a ne na kongres iz 1995.

Govoreći o kongresu 1995. Damjanović spominje »slučaj doista neprimjerenog reagiranja« jednog »hrvatskog filologa na istup njemačke znanstvenice« (čemu sam i ja bila svjedok) i tvrdi da »Nikom pametnom to nije bilo drago!« (237). Ako »nikom pametnom to nije bilo drago«, kako onda objasniti činjenicu da je isti taj hrvatski filolog, koji niti je kroatist, pa čak ni slavist, nego je romanist, potom postavljen za ravnatelja Instituta za hrvatski jezik? Znači li to da netko nepametnan određuje tko će dobiti vodeće pozicije u hrvatskoj filologiji? Ili se time htjelo pokazati kako se treba ponašati netko tko želi dobiti vodeće pozicije. To je samo jedan od primjera onog »društvenog probitka« kao posljedice »takmičenja u jezičnom rodoljublju« koje spominjem u svom prvom članku (1–2 236) i o čemu je detaljnije želio čuti jedan od sudionika u ovoj diskusiji — V. Grubišić (7–8 227).

Osim toga, kako objasniti da je za Damjanovićevu nasljednicu i organizatoricu sljedećeg kongresa izabrana osoba koja je nakon završetka kongresa 1995. objavila u *Stranim jezicima* (25/1–2 1996, str. 100–102) pravi hvalospjev knjige spomenutog hrvatskog filologa poznatog po svom nacionalističkom ispadu? Znači li to da su bili nepametni oni koji su je izabrali? Već iz samog naslova knjige spomenutog hrvatskog filologa *Hrvatski i srpski: zablude i krivotvorine* i podatka o nazivu časopisa u kojem je prikaz objavljen (*Strani jezici*) vidi se jasno poruka i knjige i prikaza: srpski je strani jezik. O istoj knjizi je u Francuskoj, gdje je njen autor kao romanist proveo niz godina, napisano u pariškom časopisu *Revue des études slaves* (73/2–3 2001, str. 564–571) da je toliko puna falsifikata, konfuznosti i šematiziranja da je njen podnaslov »Zablude i krivotvorine« stvarno opravdan, ali jedino ako se primijeni na samu knjigu jer je pisac knjige čitateljima ponudio obilje grešaka, nepreciznosti i obmana svakog ti-

pa. Autor prikaza, profesor na Sorboni Paul-Louis Thomas, zaključuje da je knjiga bila napisana kako bi služila političkoj propagandi.¹

Moram reći da u 1997. godini objavljenom zborniku s 1. kongresa, koji je uredio S. Damjanović, članci nisu jezično cenzurirani. To naglašavam jer su u zborniku s 2. kongresa izišlom 2001., koji je uredila organizatorica tog kongresa Dubravka Sesar, članci jezično cenzurirani. Mislila sam da je jezična cenzura prošlost, ali ovaj slučaj pokazuje suprotno — širenje te prakse tamo gdje je jučer nije bilo. Tako je npr. u mom kongresnom članku prepravljan termin *lična zamjenica* u *osobna* bez mog dopuštenja, nije me se čak ni pitalo za dozvolu. Kao autorica našla sam se stoga u apsurdnoj situaciji: za taj kongres izvršila sam jedno složeno sintaktičko istraživanje, prešla 3.000 kilometara da bih ga mogla izlagati, a ono na kraju može poslužiti za propagandu nametnutih jezičnih promjena o kojima sam u ranijim svojim radovima pisala kao o stručno neutemeljenom mijenjanju, i to upravo termina *lična zamjenica* (v. *Relativna rečenica*, Zagreb 1995, str. 319–320). Sada S. Babić može potpuno legalno reći: evo, svi hrvatski lingvisti danas koriste termin *osobna zamjenica*, što potvrđuju korpusi tekstova iz novina (jezično cenzuriranih — a to Babić, naravno, ne navodi) pa čak i iz kongresnog zbornika. Sada može navesti i moje ime kao dokaz »spontanog širenja« i na kraju zaključiti kako se mora zabraniti »izumrla« termin *lična zamjenica*. To prepravljanje mog teksta razlog je zašto na trećem kongresu (Zadar 2002.) iz protesta nisam htjela sudjelovati. Usput rečeno, korpus od najvećim dijelom jezično cenzuriranih novina upravo sastavlja i M. Grčević u Mannheimu kako bi na njemu strancima dokazivao da je upravo to normalni jezik u Hrvatskoj.

U *Jeziku* (47/3 2000, str. 113) može se u tekstu Zrinke Jelaske (Babić) pročitati kako su na 2. hrvatskom slavističkom kongresu 1999. među sudionicima bili »slavisti iz svih slavenskih zemalja osim Srbije i Bjelorusije«. Mislim da nema razloga za zadovoljstvo činjenicom da nitko od filologa iz spomenute južnoslavenske zemlje nije sudjelovao na kongresu jer taj podatak može značiti da nešto s hrvatskom filologijom nije u redu. Po mom mišljenju tek kad na nekom hrvatskom kongresu grupa iz Srbije bude najbrojnija grupa iz neke inozemne zemlje, moći će se govoriti da je hrvatska filologija zdrava. Sljedećim primjerom želim pokazati na kakav odaziv nailazi srpski filolog koji izrazi želju da sudjeluje na navodno za sve slavenske filologe otvorenom kongresu. Kad se započelo s pripremama za 2. hrvatski slavistički kongres, pozvala sam jednog srpskog lingvistu, sveučilišnog profesora u Beogradu koji je tada bio lektor u Bochumu, da sudjeluje na kongresu (koji je organizirala D. Sesar). Taj lingvist je sa zadovoljstvom prihvatio poziv, na vrijeme prijavio referat iz područja sintakse,

1 »Confusion et schématisation sont aussi de règle pour présenter la question de l'alphabet [...] La falsification se poursuit lorsque M. Kačić, jouant sur la confusion entre langue standard et dialectes, prétend que [...] Le sous-titre du livre (*Illusions et falsifications*) s'avère ainsi pleinement justifié, mais sans doute pas comme l'entendait M. Kačić, qui offre à ses lecteurs un véritable festival d'erreurs, d'imprécisions et de tromperies en tout genre. Cet ouvrage de circonstance, au service de la propagande nationaliste du régime Tudman [...].« (str. 569–571.

uredno poslao traženi sažetak svog izlaganja, Njemačko udruženje istraživača mu je odobrilo financijska sredstva za put avionom i ostale troškove, ali ta sredstva nisu mogla biti utrošena jer se opet dogodila ona već poznata pojava »zagublivanja«, ovaj puta prijave za kongres upravo tog lingvista. Iako je bilo još dovoljno vremena prije početka kongresa, srpskom lingvistu se nije htjelo izići u susret barem tako da ga se naknadno ubaci u program umjesto nekog od ne tako malobrojnih koji su odustali od svog sudjelovanja.

Iz intervjuja koji sam dala za časopis *Lingvističke aktuelnosti* 2/6 2001 (časopis se može čitati i u internetu na adresi: <http://www.public.asu.edu/~dsipka/LA.htm>) Damjanović citira (237) kad govoreći o 1995. godini kažem: »nacionalizam je u Hrvatskoj kontinuirano već duže vremena velikom brizinom rastao i dosegao takve razmjere da više nije bilo moguće biti lingvist. Nije više bilo moguće u nekom hrvatskom lingvističkom časopisu objaviti članak u kojem bi se u literaturi naveo i neki rad autora srpske nacionalnosti. Nije više bilo moguće da se objavi članak koji ne bi bio jezično prepravljan, i to u tolikom obimu da su promijenjene riječi i konstrukcije dovodile do mijenjanja značenja napisanih tvrdnji, koje su zbog toga postajale besmislene.« Nakon citata, nažalost, pribjegava tehnici podmetanja poput ostalih sudionika u ovoj diskusiji: negira istinitost onoga što sam rekla tako što navodi da u mojoj knjizi nije ništa prepravljano ili jezično cenzurirano. Time se Damjanović pravi da ne vidi kako u citatu jasno piše da se radi o »člancima« u »hrvatskim lingvističkim časopisima«, a ne o knjizi.

1995. godine sam se zaista našla u situaciji da kao lingvist više nisam mogla publicirati u hrvatskim lingvističkim časopisima, a da istovremeno ne prihvatim meni znanstveno neprihvatljive uvjete za objavljivanje. O kojim konkretnim časopisima i o kakvim okolnostima se radilo navodim u nastavku. Već sam o mojim prije objavljenim člancima u *Jeziku* pisala u knjizi iz 1995. (str. 319–320) kako su mi jezično cenzurirani, a u jednom su izbačene rečenice u kojima kritiziram neke postupke urednika *Jezika*. Isti urednik je moj naredni rukopis odbio objaviti bez navođenja znanstvenih razloga, o čemu sam također pisala u knjizi (str. 13). Dvije godine kasnije taj lingvistički tekst je ipak objavljen u Hrvatskoj, ali ne u nekom lingvističkom časopisu, nego u časopisu za književnost (*Republika* 5–6, 1997, str. 183–196). Sljedeći slučaj je časopis *Suvremena lingvistika*. U njemu je urednica 1995. objavljivanje jednog drugog lingvističkog članka odbila, a da pritom nije smatrala potrebnim iznijeti neki znanstveni razlog. Taj članak, u kojem se pored ostalog kritiziraju neki pogrešni zaključci iste urednice iz njenog rada iz 1992., ipak je objavljen, ali u inozemstvu: dio u češkom časopisu *Slavia* (66/2, 1997, str. 183–196), a dio u zborniku *Variierende Markierungen von Nominalgruppen in Sprachen unterschiedlichen Typs*, W. Boeder i G. Hentschel (ur.), Oldenburg 2000, str. 219–233. Od nedavno je pristupačan i u domaćoj sredini kao 5. poglavlje moje knjige *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb 2002, str. 93–128. U riječkom časopisu *Fluminensia* su objavljena dva moja članka (1993. i 1995.), oba protiv moje volje jezično cenzurirana. U njima je učinjeno mnoštvo stručno neopravdanih jezičnih

preinaka za koje čitatelji čak ne mogu znati da je moguće da su nametnute jer u časopisu uopće nije navedeno da imaju jezičnog cenzora (lektora). Zbog toga nisam imala drugog izbora nego i taj časopis izostaviti s liste časopisa u kojima bih mogla dalje surađivati. U *Radovima Zavoda za slavensku filologiju*, koji i nisu bili u pravom smislu časopis jer su do tada bili ograničeni samo na zaposlene s Filozofskog fakulteta, objavljen je u broju za 1994. moj članak u kojem je bez mog znanja dodat podnaslov *Povijesni pregled*, koji nema veze s člankom. U članku se, naime, govori isključivo o suvremenom jeziku i ne daje se nikakav pregled, nego se istražuje jedan tip složenih rečenica. Nakon toga je duže vrijeme bez povratnih informacija ležao kod urednika rukopis drugog mog članka. *Radovi* su tada upali u zastoj s izlaženjem. Nakon promjene urednika članak je i objavljen, ali tek dvije godine kasnije (1997) kada je dvobroj (30–31) konačno izišao, i nije bio cenzuriran. Na kraju mogu spomenuti *Filologiju*. Rad koji sam izlagala (13. 3. 1993.) u Zagrebačkom lingvističkom krugu prihvaćen je na sjednici uredništva *Filologije* početkom 1993. u cijelosti za objavljivanje, nakon što sam službeno određenom recenzentu S. Babiću dokazala da njegovi zahtjevi za izmjenama nisu stručno utemeljeni (što je on i priznao u *Vjesniku* iste godine govoreći o izgubljenoj okladi sa mnom). Objavljivanje je prema riječima urednika trebalo uslijediti u prvom narednom broju. Međutim, članak je potom utonuo u zaborav, da bih dvije godine kasnije nakon mog propitivanja dobila pismo da iz članka moram izbaciti dvije trećine teksta ako želim da ga objave. Na to iz znanstvenih razloga nisam mogla pristati pa sam taj rad uvrstila kao 7. poglavlje u svoju knjigu iz 1995. Slala sam radove i u još neke lingvističke časopise, ali nisu pokazivali spremnost da objave primljeni članak.

Kao primjer navest ću posljednji u nizu takvih slučajeva, nakon kojeg više nisam slala svoje znanstvene članke u hrvatske lingvističke časopise. Radi se o uglednom već spomenutom hrvatskom lingvističkom časopisu *Strani jezici*, kojem je izdavač upravo Hrvatsko filološko društvo koje i Damjanović spominje. Na poslani članak o egzistencijalnim rečenicama u južnoslavenskim jezicima dobila sam nakon deset mjeseci dopis uredništva (24. 6. 1998.) u kojem se objavljivanje članka uvjetuje izbacivanjem autora srpske nacionalnosti iz popisa literature. Na to sam odgovorila (29. 6. 1998.) sljedeće:

»Smatram da bi s moje strane bilo neprofesionalno da se pravim da radovi o ovoj temi objavljeni u Srbiji ne postoje, da se odreknem i radova u kojima se u ovom stoljeću, i u Zagrebu, jezik nazivao srpskohrvatskim, da subjektivno procjenjujem koji lingvist je koje nacionalnosti i da na osnovi tog kriterija izvršim izbor literature. Taj podatak nije navođen u čitanim radovima. Slažem se s tvrdnjom recenzenta 'da se u hrvatskome jezikoslovlju malo tko bavio ovom problematikom', i upravo je to razlog zbog čega u popisu literature prevladavaju strani lingvisti: britanski, njemački, američki, ruski, poljski, bugarski i dr. Nažalost ili srećom, radova o ovoj temi objavljenih u Srbiji ima nešto više nego u Hrvatskoj. Oni su s obzirom na identičnost ove sintaktičke konstrukcije bili dragocjeni, iako se i u njima samo jedan mali dio te složene problematike pokušao osvijetljavati, često ne baš i uspješno, kao što sam u članku kritičkim čitanjem tih radova i pokazala.«

Usprkos svemu ovome i činjenici da je članak u spomenutom dopisu uredništva inače bio ocijenjen kao »vrijedan članak«, njegovo objavljivanje je odbijeno. Taj članak, koji predstavlja moj prilog za 12. međunarodni slavistički kongres u Krakovu 1998., prevela sam zatim na njemački i poslala inozemnom izdavaču, koji ga je bez ikakvih problema odmah objavio.² Domaćoj publici je od nedavno članak pristupačan jer sam ga objavila kao jedno poglavlje u svojoj najnovijoj knjizi.³ U istom časopisu su mi dva prikaza u broju 1–2 za 1995. bila jezično toliko cenzurirana da sam poslala uredništvu (30. 3. 1996.) ispravak grešaka nastalih uslijed njihovog jezičnog cenzuriranja, no uredništvo ga nije nikad objavilo.

Nekome možda ne smeta kad u svojim publikacijama ne smije spominjati autore srpske nacionalnosti, naprotiv. Nekima možda ne smeta ako im se rad bez znanja i pitanja za dozvolu jezično cenzurira, i to u takvim razmjerima i takvim načinom da smisleno napisane tvrdnje postanu besmislene. Takvima je, a takvim se potpisuje i Damjanović, ono što sam napisala »pretjerivanje«. Međutim, za mene su navedeni postupci u suprotnosti s elementarnim uzusima znanosti. O tim pojavama, koje su 90-ih godina uzele širokog maha u hrvatskim lingvističkim časopisima i, kao što je dobro poznato, u novinama, imam pun fascikl pismenih dokaza iz vlastitog iskustva. Za Damjanovića, koji je sredinom 90-ih pristao da postane član HAZU, moguće je da to nije »mrski period« (237). Možda se njemu nisu usuđivali jezično cenzurirati članke ili ih je sam prethodno usklađivao sa zahtjevima »vremena« u »nacionalističkom Zagrebu« (237) pa nije trebalo. Možda je jednako prošlo i njegovo »citiranje« srpskih autora. Damjanović na kraju kaže kako »ne želi tvrditi da pojava o kojima govori Snježana Kordić nije bilo. Bilo ih je i previše i reakcije na njih su bile preslabe!« (237). Zašto je onda Damjanović i prije i sada uvijek među onom većinom tihih, koje i sam osuđuje zbog njihove tišine?

Da bi stvar bila još gora, Damjanović ne samo da je tih, nego čak i one koji otvore usta proglašava »zluradima«. Govoreći o kongresu kaže: »Zluradi su mogli spomenuti samo jedan slučaj doista neprimjerenoga reagiranja sada već pokojnoga hrvatskoga filologa na istup njemačke znanstvenice.« (237). Tom rečenicom se svatko tko ne prešućuje »neprimjerenom reagiranju« smatra zluradim. Ali i sam S. Damjanović kaže da se objektivno gledano radilo o »doista neprimjerenom reagiranju«. Zašto bi onda svakog onoga tko samo spomene to »doista neprimjerenom reagiranju« trebalo proglasiti zluradim? Iz toga jasno proizlazi da S. Damjanović smatra kako negativne pojave ne treba spominjati. Kako onda da bude uvjerljiva njegova rečenica »reakcije na njih su bile preslabe!« kad on nešto što još nije ni slaba reakcija nego tek obično spominjanje ocjenjuje kao zluradost. Na Damjanovićevu ocjenu da je ono što sam rekla u intervjuu *pretjerivanje* odgovaram da je ono što je on radio i radi *uljepšavanje*, čime ned-

2 S. Kordić, »Existenzsätze in den südslavischen Sprachen«, H. Rothe i H. Schaller (ur.), *Beiträge zum XII. Internationalen Slavistenkongreß Krakau 1998*, München 1998, str. 31–49.

3 S. Kordić, *Riječi na granici punoznačnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2002, poglavlje 7, str. 143–174.

vosmisleno daje podršku pojavama koje i sam naizgled osuđuje. Znam da je teško govoriti kritički o našoj povijesti, pogotovo o onoj najbližoj, ali to je potrebno zbog nas samih i zbog toga da bi nam budućnost bila zdravija.

Nakon gore opisanih iskustava s publiciranjem na materinskom jeziku u hrvatskim lingvističkim časopisima, odlučila sam krajem 90-ih godina testirati kakva je situacija u vezi s istim pitanjem u susjednoj, srpskoj filologiji. Tamo nisam dotada ni pokušala objavljivati. Poslala sam par svojih sintaktičkih članaka u nekoliko srpskih filoloških časopisa. Rezultat je bio da se ni jedan poslani rukopis nije »zagubio«, nego su svi objavljeni, tekst mi nije ekaviziran niti jezično cenzuriran, nije mi prepravljn naziv jezika, nije zahtijevano da izbacim neke autore ili dijelove teksta u kojima kritiziram zaključke srpskih lingvista. Jednom riječju, tekstovi su odmah objavljeni točno onakvi kakve sam ih poslala. Taj test je pokazao apsurdnu situaciju: postoji sredina u čijim lingvističkim časopisima hrvatski lingvist može bez ikakvih ograničenja objavljivati na svom materinskom i profesionalnom jeziku, ali to nije moja rođena zemlja, nego jedna toliko omražena Srbija.

158

Iz uvodnog dijela već spominjanog intervjua u kojem uredništvo predstavlja osobu s kojom će razgovarati Damjanović citira rečenicu uredništva kako je moja sintaktička monografija iz 1995. (*Relativna rečenica*) doživjela inozemni uspjeh »veći od bilo koje druge lingvističke knjige objavljene u Hrvatskoj« (237), što uredništvo potkrepljuje (Damjanović to ne spominje) navodeći da o tome svjedoče recenzije u brojnim lingvističkim časopisima slavenskih i zapadnoevropskih zemalja, pa i na drugim kontinentima, te da je knjiga zahvaljujući takvom odjeku širom svijeta prevedena na zapadu. Zanimljivo je, međutim, da u zemlji u kojoj je knjiga izišla nije objavljena ni jedna recenzija o njoj, iako knjiga govori o jeziku te zemlje i napisana je na jeziku te zemlje. Zanimljivo je da nacionalna filologija koju knjiga u svijetu tako uspješno prezentira šuti o postojanju te knjige, premda ona doprinosi širenju pozitivnog stava inozemnih lingvista o kvaliteti lingvistike u Hrvatskoj i premda je u ono ratno vrijeme doživjela pozitivne stručne recenzije čak i tamo gdje bi neki očekivali šutnju, naime, u srpskim lingvističkim časopisima.

Što se tiče publiciranja u novinama za kulturu, Grčević (234–235) me pita zašto sam objavila par tekstova u *Hrvatskom slovu*. Razlog je jednostavan i praktične je prirode. Poznato je da je tim novinama bio pokriven svaki pedelj Hrvatske, čak su i škole za mentalno retardiranu djecu u Hrvatskoj besplatno i redovito dobivale *Hrvatsko slovo*. Te novine su bile jedine iz Hrvatske koje su redovito i besplatno stizale i u knjižnicu slavističkog odsjeka u Njemačkoj na kojem sam tada radila. A pristupačnost nekih novina je za mene preduvjet da u njima objavljujem. No već nakon prvog svog objavljenog teksta morala sam uredništvu poslati protestno pismo (koje je i objavljeno 2/44 1996, str. 2) u kojem se ograđujem od promjena u tom tekstu učinjenih jezičnim cenzuriranjem. Nedugo poslije toga moji tekstovi se više nisu mogli vidjeti u tim novinama. Naime, nakon što je Stjepan Babić tamo objavio članak »Spriječimo izložbu Put svile u Mimari« (2/59 1996, str. 6) objavila sam (2/63 1996, str. 14) tekst u

kojem se suprotstavljam zahtjevu vidljivom iz naslova njegovog članka. Nakon toga je Babić u tim novinama objavio deset članaka u kojima živo polemizira s mojim tekstom. Moji odgovori na te članke su redovito stizali u uredništvo, ali nisu bili objavljeni. Diskusiju sam pokrenula i u *Vjesniku*, u nju se uključio veći broj diskutanaata, pa i sam Babić, koji me čak optužio da se ne osvrćem na njegovu teorijsku podlogu iznešenu u *Hrvatskom slovu*, a moj odgovor u kojem sam pokazala o kakvoj se »teorijskoj podlozi« radi ležao je već mjesecima u uredništvu *Hrvatskog slova*. Nikad nije izišao. Ni u *Vjesniku* nekoliko mojih odgovora nije ugledalo svjetlo dana.

Druge novine koje Grčević spominje (232–235) su *Vijenac*, u kojem sam objavila prikaz jedne gramatike (5/81 1997, str. 15). Taj prikaz je moj prvi i posljednji tekst koji sam objavila u tim novinama. Tekst se, naime, pojavio u tolikoj mjeri jezično cenzuriran da ga više uopće ne osjećam kao svoj iako ispod njega piše moje ime. Jezično je cenzuriran unatoč tome što sam u popratnom pismu istakla da se tekst ne smije lektorirati i to ponovila na svakoj stranici rukopisa (nakon objavljivanja sam pismeno protestirala kod uredništva). Ni jedna od brojnih preinaka nema stručne osnove. Pored toga, neki dijelovi rečenica i čitave rečenice su jednostavno ispušteni.

Grčević (ibid.) zapaža kako u prikazu u *Vijencu* jezik nazivam hrvatskim, a u udžbeniku za napredne *Kroatisch–Serbisch: ein Lehrbuch für Fortgeschrittene mit Grammatik* izišlom u Hamburgu 1997. koristim dvodijelni naziv jezika. Razlog tome je jednostavan: u prikazu nazivam jezik onako kako ga naziva autorica knjige o kojoj pišem. Da bih pomogla Grčeviću u onome što želi reći — da se u nekim mojim radovima isti jezik naziva na jedan način, a u drugima na drugi — upućujem ga na *Bibliographie Linguistique/Linguistic Bibliography*, unazad 50 godina najveću lingvističku bibliografiju u svijetu, koja se od nedavno može pretraživati i putem interneta na adresi <http://www.blonline.nl>. U njoj će naći bibliografske podatke o stotinjak mojih publikacija, počevši od prve (iz 1990.) pa do danas. Ako svaku od njih uzme u ruku, moći će vidjeti da u svim publikacijama objavljenima u Hrvatskoj (prije ove diskusije u *Republici*) jezik nazivam samo hrvatskim, dok u svim publikacijama objavljenima u inozemstvu koristim uvijek samo dvodijelnu oznaku jezika. Nećemo se valjda toliko praviti naivni da kažemo kako je u Hrvatskoj bilo moguće drugačije nazivati jezik kad je i zakonski određeno kako mu ime mora glasiti. Taj zakon je primjer uplitanja politike u lingvističku znanost, i nije donešen na osnovi lingvističkih činjenica nego izglasavanjem političara. (A da je moguće i bez takvog zakona, pokazuje primjer najmoćnije zemlje u svijetu — Sjedinjenih Američkih Država, koje uopće nemaju zakonsku odredbu o službenom jeziku i o njegovom nazivu.) Bila sam svjedok kao član uredništva jednog zagrebačkog lingvističkog časopisa u čijem je uredništvu bio i S. Damjanović kako je prije objavljivanja rukopisa jednog njemačkog lingvиста (Ulricha Obsta) prvotni naziv jezika »srpskohrvatski« prepravljao. Uslijed toga je u tom članku o glagolskom vidu i glagolskim vremenima (izišlom 1994.) na više mjesta gdje se pojavljuje ime jezika došlo do apsurdnih konstrukcija. Budući da mi je profesija izučavanje ovog je-

zika, svakako je plus ako objavljujem na njemu jer time većini drugih koji se bave istom strukom olakšavam čitanje mojih radova. Zbog toga sam uopće i publicirala u Hrvatskoj, iako sam pritom bila primorana nazivati hrvatsku standardnu varijantu hrvatskim jezikom. Stoga nema razloga za Damjanovićevu brigu (237) da bih mogla jednog dana prozvati njega da mi je kao urednik nametnuo naziv jezika u knjizi iz 1995. (Kod ovoga je zanimljivo da Damjanović kao da nema dovoljno tema u mojim tekstovima u *Republici* na koje bi se mogao osvrnuti, diskutira o nečemu što nisam napisala strahujući da bih ja to možda jednom mogla napisati, a to ne bi bila istina.) Kako bih znanstveno ostala dosljedna, u knjizi sam problem nazivanja jezika pokušala riješiti sljedećom napomenom: »svi zaključci o relativnim rečenicama u hrvatskom jeziku dobiveni u ovoj knjizi vrijede ujedno za čitavo područje novoštokavskog standarda, dakle za područje Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore« (47). Slična napomena može se naći i u mojoj najnovijoj knjizi *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb 2002, str. 11. Kad sam pokušala istu napomenu staviti u neke svoje lingvističke članke, bili su odbijeni. Budući da sam u inozemnim publikacijama imala slobodu biranja naziva jezika, nazivala sam jezik dvodijelnom oznakom. No, već kod prvog publiciranog članka 1995. u jednom njemačkom filološkom časopisu u kojem sam upotrijebila dvodijelni naziv jezika (u članku se govorilo o jednoj sintaktičkoj temi), Ministarstvo iz Hrvatske je reagiralo protestnim pismom uredništvu usmjerenim protiv mene kao osobe. Istovremeno je Ministarstvo zatražilo od Katedre za suvremeni hrvatski književni jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na kojoj sam tada bila zaposlena kao sveučilišni asistent da me odmah povuče iz lektorata u Njemačkoj. Ako se danas situacija slučajno promijenila i ako Grčević zna neki hrvatski lingvistički časopis koji bi pristao objaviti članak u kojem bi se jezik nazivao srpskohrvatskim, neka ga imenuje. Odmah sam spremna poslati jedan svoj sintaktički članak da provjerimo da li je to stvarno moguće, i radovalo bi me ako jest.

Govoreći o mom prikazu u *Vijencu*, Grčević tvrdi da u njemu promatram hrvatski i srpski kao dva zasebna jezika jer, navodno, autoricu gramatike o kojoj se u prikazu radi ispravljam kad nije dobro razlikovala između hrvatskog i srpskog (232–233). Tako Grčević piše da S. K. u prikazu ispravlja srbizme »za koje smatra da im u hrvatskome nije mjesto. Ne ustručava se nimalo pa ispravlja i nehrvatske naglaske (npr. gen. množine *prijatelj* > *prìjateljā*). Ujedno ispravlja i neke druge navode i pri tome točno razlikuje između hrvatskoga i srpskoga.« (233). Grčević bi želio da je ova njegova priča istinita, a napisao ju je računajući da je nitko neće provjeravati. Međutim, nijedan od mojih brojnih ispravaka u tom prikazu nije ispravak nekog srbizma. Svi ispravci vrijede jednako i za hrvatsku i za srpsku varijantu. Tako se npr. i u Srbiji kaže *Porez je visok*, a ne **Poreza je visoka*, što znači da moja ispravka u prikazu kako *porez* postoji samo u muškom rodu vrijedi ne samo za hrvatsku nego i za srpsku varijantu. Isto tako, i u Srbiji se kaže *Njihova glad je velika*, a ne **Njihov glad je velik*, zatim *Ručak je pripremljen*, a ne **Ručak je pripremljeni*, ili, još jedan primjer, *Oni bi rado došli*, a ne **Oni biše rado došli*. Isto je i sa svim ostalim

ispravcima. Grčević citira samo jedan ispravak pomoću kojeg želi dokazati svoju tvrdnju da sam korigirala srbizme. To je prema njegovom tumačenju zamjenjivanje srpskog naglasaka *prijatelj*a pomoću hrvatskog naglasaka *prijatelj*ġ. Međutim, taj prema Grčeviću »srpski« naglasak jednako je neispravan i u srpskoj i u hrvatskoj varijanti. U to se može uvjeriti ako pogleda u gramatiku objavljenu 1990. u Novom Sadu i pisanu ekavicom, u kojoj je kao jedini ispravan naglasak navedeno *prijatelj*ġ (P. Mrazović i Z. Vukadinović, *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika za strance*, str. 219). Osim toga, autorica gramatike koju u prikazu ispravljam preuzela je neispravan naglasak ne iz nekog srpskog izvora, nego iz hrvatskog, što sam u prikazu i napisala: »Budući da je autorica inače naglasak preuzimala iz gramatika i rječnika koje su pisali izvorni govornici hrvatskoga jezika, najčešće je naglasak ispravno označen. No, ponekad je i takvim nekritičkim preuzimanjem preuzet i pogrešan naglasak. Pa tako kao što je u prvom izdanju jedinog jednosveščanog rječnika hrvatskoga jezika naglasak ponekad obilježen na pogrešnom slogu i pogrešnim znakom tako je i u gramatici Kunzmann–Müller: npr. na str. 95 naglašen je genitiv množine *prijatelj*ġ umjesto *prijatelj*ġ, a dativ, lokativ i instrumental množine *prijatelj*ġima umjesto *prijatelj*ġima. Jednako je i s nekim drugim podacima o pojedinim riječima: npr. kao što je u rječniku hrvatskoga jezika tako je i kod Kunzmann–Müller navedeno da *glad* osim ženskog roda ima i muški rod (str. 83), što nije točno, a vidi se kad se uspoređi ženski rod *Njihova glad je velika* naspram muškog roda **Njihov glad je velik*.« Ne samo da nigdje u prikazu ne spominjem nešto što bi vrijedilo samo za hrvatsku varijantu, nego čak autoricu gramatike ispravljam kad ona tvrdi za jedan gramatički oblik da postoji samo u hrvatskoj varijanti, a u srpskoj ne. Tako u prikazu kaŹem: »Za kondicional II. autorica tvrdi da postoji samo u hrvatskom jeziku i da ne postoji u srpskom jeziku (str. 58, 59), te da se dakle u srpskom jeziku ne pojavljuju rećenice poput *Ja bih bio doŹao da sam znao koliko je to vaŹno*. Međutim, kondicional II. se jednako pojavljuje i u hrvatskom i u srpskom standardu, naveden je i u starijim i u najnovijim gramatikama srpskog jezika (usp. Ź. Stanojčić i Lj. Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd 1994, str. 114), a i novi istraŹivački radovi potvrđuju njegovo mjesto među glagolskim oblicima srpskoga jezika (usp. M. Radovanović, *Spisi iz sintakse i semantike*, Novi Sad 1990, str. 200–208).« U vezi s Grčevićevim tematiziranjem ispravljanja navodnih srbizama moŹe se skrenuti paŹnja na jednu noviju pojavu: pojavu proglašavanja svega što je u jeziku nepravilno srpskim (premda je i u srpskom nepravilno). Tako čini Grčević, i u tome nije usamljen, autori brojnih razlikovnih rječnika postupaju isto tako.⁴ Na taj naćin hrvatski filolozi Źele određivati kako treba izgledati jezik u Srbiji i mijeŹati se u normiranje jezika jedne druge zemlje, iako na to nemaju pravo. Danas se stoga moŹe govoriti o pokuŹajima nedozvoljenog zadiranja hrvatskih filologa u jezik u Srbiji, a ne o pokuŹajima zadiranja srpskih filologa u jezik u Hrvatskoj.

4 ViŹe o tome v. D. Źkiljan, »'Differential' dictionaries: their motivations and goals«, R. Lućić (ur.), *Lexical Norm and National Language*, MŹnchen 2002, str. 126–133.

Komentirajući kongres u svom tekstu Damjanović konstruirao da je »jednoj skupini bilo očito žao« što neprimjerenih reakcija na kongresu nije bio veći broj (237). Pritom nije dao odgovor na pitanje gdje su dokazi da je nekoj skupini bilo žao, gdje su dokazi da postoji takva skupina. Iako dokaza nema, Damjanović već zna da se mora raditi o »Europejcima«, pa nastavlja »Ti su Europejci priželjkivali naša primitivna nacionalistička orgijanja da bi nam poslije mogli dijeliti lekcije.« Na taj način Damjanović stvara i širi uvjerenje o nekakvoj neprijateljskoj filološkoj Evropi, što nema veze sa stvarnošću.

Brojne strane lingviste citirala sam u svojim prethodnim člancima u *Republici* kako bih domaćoj sredini ilustrirala lingvistički način razmišljanja, koji jest i mora biti neopterećen politikom. No, ako je tako lakše, možemo sve njih zaboraviti i pokušati o istom pitanju razmisliti svojom glavom kao da nismo nikad prije o tome ništa čuli. Lingvista u svijetu koji se bave našim jezikom ubuduće će ionako biti sve manje, ako ih uopće i bude. Nama samima je najviše u interesu da odgovorimo istinito na temeljno pitanje o našem jeziku. Dakle, jezik je nastao i služi da bismo se pomoću njega mogli međusobno sporazumijevati. Jezik ima veću praktičnu vrijednost što se s više ljudi možemo pomoću njega sporazumijevati. Naši lektori u inozemstvu ulažu ogromne napore kako bi naveli kojeg stranca da barem malo nauči ovaj jezik i da se na taj način neznatno poveća broj onih s kojima se možemo na našem jeziku sporazumijevati. Istovremeno hrvatski politički angažirani filolozi isključuju iz našeg jezika milijune govornika iz susjednih zemalja s kojima se bez ikakvih problema možemo sporazumijevati na svom materinskom jeziku.

Stavovima naših politički angažiranih filologa proturječi stanje kakvo je u drugom našem susjedstvu: austrijski filolozi nazivaju svoj jezik njemačkim, iako se razlikuje od njemačke standardne varijante više nego hrvatska od srpske. Pritom njemački filolozi ne određuju i ne naređuju kako treba izgledati austrijska varijanta standardnog njemačkog jezika. Isto tako ni srpski filolozi ne određuju i ne naređuju kako treba izgledati hrvatska standardna varijanta, niti to mogu činiti. A kao što Austrijanci ne prestaju biti Austrijancima time što govore isti jezik kao i Nijemci, tako i Hrvati ne prestaju biti Hrvatima time što govore isti jezik kao i Srbi. Čak su Hrvati naspram Austrijanaca u privilegiranom položaju jer se naša etnonimska oznaka nalazi kao ravnopravni dio dvodijelne oznake jezika »srpskohrvatski«, dok naziv »njemačkoaustrijski« jezik ne postoji u upotrebi, nego samo »njemački« jezik. Prema tome, nema ni najmanjeg razloga za osjećaj obespravljenosti. Jer kad bi dvodijelna oznaka obespravljivala Hrvate naspram Srba, onda bi ta oznaka jednako obespravljivala i Srbe naspram Hrvata. Gröschel (2001, 163) ispravno uočava kako »upozorenje Katičića (1995, 78) da klasificiranje hrvatskog kao 'samo jedne varijante' (srpskohrvatskog jezika) može biti zloupotrebjeno za podvrednovanje i marginaliziranje izgleda nelogično jer i srpski u tom varijantnom modelu ima također 'samo' status varijante«. ⁵

5 »Die Warnung von Katičić (1995, 78), das Kroat. als 'nur eine Variante' (des Skr.) einzustufen, könne zu einer Abwertung und Marginalisierung missbraucht werden, erscheint unlogisch, da doch dem Serb. im Variantenmodell auch 'nur' der nämliche Status zukommt.« Gröschel (2001, 163), bibl. podatak v. u mom prethodnom članku (3-4 253).

Kad bi izjave naših filologa u kojima isključuju milijune govornika iz ovog jezika imale moć da to doista učine, praktična vrijednost našeg materinskog jezika bi se znatno umanjila. No, kao što je u srednjem vijeku kompletna tadašnja inteligencija tvrdila da je Zemlja ravna, a to nije ništa utjecalo na činjenicu da je Zemlja i tada bila okrugla kao i danas, isto tako ni izjave filologa ne mogu izmijeniti činjenicu da se radi o jednom jeziku. Ne radi se o »srodnim« jezicima ili o »sličnima« kako tvrdi Grčević (224). Kao srodni ili slični mogu se navesti npr. ruski ili slovenski, a kod hrvatskog i srpskog radi se o jednom policentričnom standardnom jeziku koji čine hrvatska standardna varijanta, srpska standardna varijanta itd. Policentrični su i brojni drugi jezici, među njima i svi svjetski jezici. Stoga ni Grčevićeva tvrdnja kako je srpskohrvatska jezična situacija »jedinstvena i komplicirana« (234) nije točna, što navodi i Kristophson (2000, 185), kojeg sam citirala u svom prethodnom članku (3–4 238). Grčević priznaje da znanost hrvatskom i srpskom treba »u određenim ispitivanjima pristupati kao cjelini« (232). Međutim, time nije ništa rekao jer znanost može i svim slavenskim jezicima u određenim ispitivanjima pristupati kao cjelini. Zato je potrebno da Grčević bude konkretan i da navede točno koja područja se po njegovom mišljenju trebaju promatrati kao cjelina, a koja područja ne. To bi nas moglo odvesti korak naprijed u diskusiji.

A do kakvih posljedica dolazi ako filologija prihvati stav politike da se radi o različitim jezicima, vidi se iz pojave plagijata. Jedan takav plagijat je udžbenik F. Pelesić–Muminović *Bosanski jezik za strance* (Zenica 1997) koji je nastao tako što je udžbenik Z. Vukadinović i J. Jovanović *Srpskohrvatski jezik I* (Beograd 1979) jednostavno prepisan. »Autorica« *Bosanskog jezika za strance* smatrala je da je dovoljno samo izmijeniti naziv udžbenika, tj. naziv jezika, pa da rad drugih autora može predstaviti kao svoj. (Više o tom slučaju plagijatstva govori Ivan Klajn u tekstu »O jednom 'lahko' napisanom udžbeniku«, *Jezik danas* 7, 1998, str. 17–19.) Kad bi lingvistika preuzela stav politike da se radi o različitim jezicima, time bi legalizirala plagijatstvo.

Kad navodim znanstvene argumente, onda supolemičari za to pokušavaju tražiti sve moguće razloge kako bi pobjegli od znanstvenih. Znanstvenost je izgleda toliko usamljena i neobična pojava da je nerazumljivo zašto se netko drži znanstvenih argumenata, jezične realnosti i činjenica koje budu oči. Jedan od razloga mom pisanju Damjanović želi vidjeti u »dodvoravanju Europejcima« (237). Onima kojima je dodvoravanje svakodnevni način življenja vjerojatno je neshvatljivo da netko može pisati ono što pišem i izlagati svoje ime ako nema iza toga nekoga kome se time dodvorava. Pristalice »teorije dodvoravanja« moram razočarati jer iza svega što sam napisala ne stoji nitko osim mene i moje znanstvene savjesti. Nitko izvan mene nije mi dao ni inicijativu da pišem ni sadržaj koji bih trebala napisati. Od onoga što pišem nemam koristi niti ću je imati. Za mene je nova informacija da bi uopće mogao postojati netko kome bih se ovim što pišem mogla dodvoriti. Bila bih zahvalna kad bi mi naveli tko je to kako bih nekog takvog konačno mogla upoznati.

Koliko je Grčević zainteresiran da diskutira o temi naziva jezika pokazuje već na početku članka (219–220) gdje diskutira kada počinje 21. stoljeće, 2000. ili 2001., a da uopće nije smatrao potrebnim osvrnuti se na sadržaj jezičnog leksikona iz 2000. iz kojeg sam citirala definicije jezika koje opovrgavaju Grčevićevu tezu da su hrvatski i srpski različiti jezici (9–10 195). Umjesto da se bavi temom, Grčević navodi kako određen postotak ljudi smatra da sadašnje stoljeće počinje 2000., a drugi postotak ljudi 2001.: »Naprosto je nevjerojatno, no autorica uopće ne zna kada počinje 21. stoljeće. Leksikon na koji se poziva, objavljen je naime 2000. godine, a ta godina ne pripada 21., već 20. stoljeću. Da to inače nije poznato samo uskim znanstvenim krugovima, pokazuje jedna anketa [...]« u kojoj je određen broj ispitanika tvrdio da novo stoljeće počinje 2000., a drugi 2001. U međuvremenu sam objavila svoj odgovor Auburgeru (3–4 237–253) gdje navodim nekoliko radova iz 2001., a u istom broju *Republike* u kojem je objavljen taj Grčevićev članak objavila sam prikaz *Srpsko-hrvatske gramatike* (7–9 259–262) koja je također izašla 2001., tako da je Grčevićeva dilema kad počinje 21. stoljeće i da li se u njemu objavljuju radovi u kojima se jezik naziva *srpskohrvatskim* bila deplasirana i prije i istovremeno s izlaskom Grčevićevog teksta. Svaka nova godina 21. stoljeća na nesreću M. Grčevića samo uvećava broj radova u kojima se jezik i dalje naziva dvodijelnom oznakom.

Iako sam već navikla na to da se supolemičari služe najblaže rečeno »znanstveno nedozvoljenim sredstvima«, Grčević me svaki puta uspijeva iznenaditi dijapazonom tih sredstava. Ponovo se osvrćući na J. Grimma, Grčević kaže (225) da »otkrivam« da je J. Grimm upotrijebio dvodijelni naziv *srpskohrvatski* 1824. godine. No, ja u svom članku (9–10 199) ne »otkrivam«, nego sam uputila na literaturu u kojoj taj podatak piše, i to na Pohla (1996, 209–210) i na Okuku (1998, 16), što je i Grčević primijetio. O mom upućivanju na navedenu literaturu Grčević tvrdi: »to je falsifikat jer na navedenim stranicama nema ni riječi o tome da je Grimm bilo kada ili bilo gdje uporabio naziv 'srpskohrvatski'. Podatka o tome nema ni na drugim stranicama u navedenim radovima.« (225). Međutim, točno na stranicama na koje sam uputila piše: »Es sieht so aus, daß Jacob Grimm der erste war, der die Zusammensetzung serbisch-kroatisch in der Vorrede seiner Übersetzung der *Kleinen serbischen Grammatik* von Vuk Stefanović Karadžić aus dem Jahr 1824 benutzt hat.« (Okuka 1998, 16); »Der Name *Serbokroatisch* ist zwar im alten Österreich entstanden, die beiden Ethnonyme *serbisch-croatisch* wurden jedoch schon von Grimm (1824) verbunden.« (Pohl 1996, 209–210). Ovome se može dodati i raniji rad Pohla iz 1993. str. 77 (Grčević ga je navodno pročitao, v. str. 227), u kojem je dat tabelarni pregled kronologije termina *srpskohrvatski* pod naslovom »Zum Glottonym *serbokroatisch* in der Fachliteratur«, a u tom pregledu je podatak »1824 Grimm *serbisch-croatisch*«. Što sad da se kaže o Grčeviću? Od jednog potpuno marginalnog podatka koji sam usputno navela u zagradi (Grimm 1824) samo zato da ne bi netko pomislio da su dvodijelni naziv izmislili Srbi i nametnuli Hrvatima (ni Kopitar, koji je zaslužan za širenje dvodijelnog naziva u slavistici od 1836., nije bio Srbin), Grčević nastoji napraviti temu, i ne samo

to: moje upućivanje na konkretne radove proglašava »falsifikatom« i »lažiranjem izvora« (225), iako u tim radovima, kao što se iz citata vidi, crno na bijelom piše podatak o Grimmu, o godini 1824. i dvodijelnom nazivu. Vjerujem da Grčeviću nije drago što navedeni radovi zaista sadrže taj podatak jer to mu se ne uklapa u tezu da taj podatak »stoposto« (225) nisam preuzela iz radova koje navodim, nego (od Pavla Ivića) iz *Politike* 1998. No, što da radim, kad za razliku od Grčevića ne pratim srpske novine, pa su moji izvori podataka ograničeni na lingvističke časopise i knjige, koji su uostalom i objavljeni prije tih novina. Grčević ide još korak dalje: nakon što je prethodno desetak puta spomenuo P. Ivića pokušavajući ga dovesti u vezu sa mnom, naslućuje da možda nisam »autorica svih radova koji se objavljuju« pod mojim imenom (233) i da dopuštam nekome (P. Iviću?) da se mojim »imenom služi kao pseudonimom« (233). I ovdje Grčevića moram razočarati. Jasno mi je da sam ga svojim pisanjem već toliko impresionirala da mi pripisuje nadnaravne sposobnosti, ali ja ih ipak nemam i nisam u stanju uspostaviti kontakt s onim svijetom i prizvati pokojnog P. Ivića (preminulog u rujnu 1999.) da umjesto mene napiše članak (2001., 2002.,...) ili da mi s onoga svijeta pošalje upute za pisanje. Čak i moj prvi objavljeni rad na temu naziva jezika u *Republici* (1–2 2001), koji je reakcija na Grubišićev članak, najranije sam mogla početi pisati nakon što je izišao taj Grubišićev članak u prosincu 1999., a ni tada P. Ivić više nije bio među živima.

165

Što se tiče naziva jezika u prošlosti, od 16. st. do sredine 19. st. najviše se na rječnicima koji se danas ubrajaju u hrvatsku leksikografiju koristio naziv *ilirski jezik*. Rjeđe su ti rječnici jezik nazivali *dalmatinskim* ili *slovinским*. Naziv *hrvatski jezik* uopće se ne pojavljuje na rječnicima od 16. do sredine 19. st. To se vidi u udžbeniku *Leksikologija hrvatskoga jezika* M. Samardžije (Zagreb 1995, str. 98–104), koji sadrži fotokopije naslovnih stranica tih rječnika. Budući da udžbenik sadrži i kopije stranica na kojima se u rječnicima opisuju riječi *Hrvat*, *hrvatski*, vidi se da su rječnici poznavali te riječi i sadržavali njihov opis. Stoga je zanimljivo da premda su znali riječ *hrvatski*, nisu jezik nazivali tako. Budući da je naziv *ilirski jezik* do sredine 19. st. bio najčešći i imao dugu tradiciju, on je mogao odigrati važnu ulogu i u nastavku 19. st. da ga austrijska vlada nije 1843. zabranila. Kad se nakon toga sabor u Zagrebu sastao 1861. da izglasa kako će se zvati jezik u Trojednoj Kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, nitko u saboru nije glasao za naziv *hrvatsko-slavonski*, manjina je glasala za naziv *hrvatski ili srpski*, a većina za naziv *jugoslavenski jezik* (Okuka 1998, 19–20). Odluku sabora da se jezik naziva *jugoslavenskim* odbila je austrijska vlada u Beču. Tek nakon što ni ta oznaka nije prihvaćena u Beču, usvojena je dvodijelna etnonimska oznaka, za koju je bilo presudno to što ju je prihvatila i austrijska vlada. Tako je 1867. donešen zakon o službenoj upotrebi dvodijelne oznake za naziv jezika u Trojednoj Kraljevini (ibid.).

Grčević kaže (226): »S. Kordić [...] meni predbacuje da sam 'kriterij razumljivosti' čak tri puta proglasio 'Kordićkinim poimanjem jezika iz 19. stoljeća'. Ona svoju zamjerku ne obrazlaže [...].« Grčeviću očito nije nikakav problem

reći da je moja zamjerka neobrazložena iako sam ga točno citirala i navela stranice na kojima je to napisao (193). Vraćajući se ponovo na članak Pohla (1996), Grčević pokušava u mom citatu iz Pohla (1–2, 237) osporiti ulogu međusobne razumljivosti kod određivanja da li se radi o jednom ili o nekoliko jezika (226). Zato je potrebno opet pogledati taj citat iz Pohla, u kojem piše da »[...] jezik jest i ostaje lingvistički zasnovano samo jedan sa svoje dvije (ili tri) normativne varijante.« Nakon te rečenice slijedi naredna Pohlova rečenica, u kojoj se obrazlaže zašto jezik ostaje jedan, a to obrazloženje je upravo uzajamna razumljivost koju Grčević ne želi vidjeti u tom citatu: »Poteškoća u sporazumijevanju između govornika i pisaca tih varijanti nije bilo ni prije ni sada [...]. Daleko više od 90% tipično 'srpskih' riječi razumije preko 90% Hrvata, i obrnuto. [...]« Govoreći o tom citatu iz Pohla (1996) Grčević tvrdi da se S. K. »ponaša kao da u njemu piše da je međusobna razumljivost 'u osnovi jedini ispravan način promatranja' (odnosno 'koga razumijem, taj govori moj jezik; koga ne razumijem taj govori strani jezik')«. Grčević je u ovoj svojoj izjavi svjesno izmiješao citate različitih autora koji su kod mene jasno označeni čiji su. Dok je kod mene točno navedeno što su Pohlove riječi, što su moje riječi, a što su Gabelentzove riječi (Gabelentzove riječi su da je razumljivost »u osnovi jedini ispravan način promatranja: koga razumijem, taj govori moj jezik; koga ne razumijem, taj govori strani jezik«), Grčević ta tri izvora namjerno miješa, to miješanje pripisuje meni i proziva me zbog toga.

Navedeni citat iz Pohla je sa samog kraja Pohlovog članka, njegov zaključak. Grčević stoga odlazi u uvodni dio Pohlovog članka, tamo uzima prvi dio jedne rečenice i kaže »iz toga se može zaključiti« (226) da Pohl ustvari ne misli ono što je u zaključku napisao. Prema Grčeviću (226), Pohl je u toj rečenici iz uvoda napisao da »u lingvistici do današnjega dana nema nedvojbene definicije 'jezika' i 'dijalekta'«, što bi po Grčeviću trebalo značiti da je Pohl svjestan da uzajamna razumljivost nije kriterij za definiranje jezika. Međutim, Grčević je »zaboravio« prevesti drugi dio Pohlove rečenice i opisati njen kontekst. A kontekst je takav da se Pohl u tom odlomku bavi dvama pojmovima, pojmom jezika i pojmom dijalekta, i nakon što je jednu rečenicu posvetio pojmu *jezika*, a drugu pojmu *dijalekta*, piše »u lingvistici do danas ne postoji jednoznačna definicija jezika i dijalekta odnosno njihove razgraničenosti jednog od drugog« (205).⁶ Pohl, dakle, kaže kako nema jednoznačne definicije za razgraničavanje jezika od dijalekta, a ne da međusobna razumljivost nije kriterij za utvrđivanje da li se radi o jednom ili o nekoliko različitih jezika. Time je i uvod kod Pohla u skladu sa zaključkom.

6 »*Sprachen*, ob nun standardisierte Formen oder bloß gesprochene Idiome, sind im allgemeinen der größte gemeinsame Nenner des bestehenden Dialektkontinuums, das sich im Zuge der Entwicklung ergeben hat. *Dialekte* sind im Gegenteil dazu der kleinste gemeinsame Nenner eines bestimmten teils geographisch, teils soziologisch zu definierenden Ausschnitts des betreffenden Dialektkontinuums. Da es in der Linguistik bis heute keine eindeutige Definition von Sprache und Dialekt bzw. deren Abgrenzung voneinander gibt, [...]« (Pohl 1996, 205).

Kad smo već kod uvoda, mogu se iz njega citirati i sljedeće Pohlove rečenice: »Kao što je poznato, jezik i nacionalnost su dva jedan od drugog nezavisna pojma.«, jezik »je nezavisan od načina pisanja, nacionalnosti i države, on je čisto lingvistička jedinica. Može imati jedan centar, može imati i nekoliko centara, pa se tada govori o 'policentričnim jezicima'«. »Jezici poput *engleskog* i *njemačkog* su policentrični jezici [...]«, »I *srpskohrvatski* jezik je policentrični jezik s dva načina pisanja, latiničkim na zapadu, ćiriličkim na istoku.«, »[...] politički motiviran slučaj je odnos *bugarski* vs. *makedonski*. Oba oblika jezika su standardne varijante jednog te istog jezika [...].« (205–206).⁷ I ovi citati iz uvoda stoje u skladu s Pohlovim zaključkom. Istovremeno su u suprotnosti s Grčevićevom tvrdnjom da Pohl bugarski i makedonski smatra dvama jezicima pa da zato sigurno i hrvatski i srpski smatra dvama jezicima. Grčević, naime, tvrdi (227): »Kad uzmemo u obzir da Pohl hrvatski i srpski kao 'kulturene dijalekte' stavlja na onu razinu 'jezika' na koju je stavio makedonski i bugarski, vidimo da on uopće ne poriče njihovu samostalnost.« Ne treba misliti da je Grčeviću možda promakla rečenica o bugarskom i makedonskom iz uvoda koju sam gore citirala i u kojoj Pohl kaže da su bugarski i makedonski »standardne varijante jednog te istog jezika«. Naprotiv, Grčević i sam piše u bilješci »Ovdje nije potrebno raščlanjivati sve Pohlove navode o tome zašto bi bugarski i makedonski trebalo smatrati jednim 'jezikom'«. (227).⁸ Time Grčević pobija svoju vlastitu tvrdnju.⁹

Nakon što je tako i sam pokazao da nije u pravu, Grčević tvrdi da izraz »kulturni dijalekt« kod Pohla nisam spomenula jer bi on proturječio mojim tezama (228). No taj izraz ne proturječi ni mojim tezama ni Pohlovom uvodu i zaključku koji glase »Srbi i Hrvati govore jedan zajednički jezik« (Pohl 1996, 219).¹⁰ Jer i nakon što je naveo da su hrvatski i srpski službeni državni i nacionalni jezici i kulturni dijalekti, Pohl u sljedećoj rečenici nastavlja »Ali govoriti o odvojenom srpskom i odvojenom hrvatskom jeziku (u užem smislu te riječi ili čak kao *langue*) ili i o bosanskom, značilo bi udvarati se nacionalizmu Srba i Hrvata jer jezik sam jest i ostaje lingvistički zasnovano samo jedan sa

7 »Bekanntlich sind Sprache und Nationalität zwei voneinander unabhängige Begriffe.«, »Dieser 'gemeinsame Nenner' [= Sprache] ist unabhängig von Schreibtradition, Nationalität und Staat, er ist eine rein linguistische Größe. Er kann von einem Zentrum ausgehen, er kann aber auch mehrere Zentren haben, im letzteren Falle spricht man von 'polyzentrischen Sprachen'«. »Sprachen wie das *Englische* und *Deutsche* sind polyzentrische Sprachen [...]«, »Auch das *Serbokroatische* ist eine polyzentrische Sprache mit zwei Schriftsystemen, Lateinisch im Westen, Kyrillisch im Osten.«, »[...] politisch motivierter Fall ist das Verhältnis *Bulgarisch* vs. *Makedonisch*. Beide Sprachformen sind standardisierte Varianten ein— und derselben Sprache [...].« (Pohl 1996, 205–206).

8 Da podsjetim: bugarski i makedonski čak se baziraju na različitim dijalektima, dok se standardni jezik u Hrvatskoj, Srbiji itd. bazira na jednom dijalektu.

9 Što se tiče riječi *samostalnost*, mogu podsjetiti na ono što sam već napisala u svom zadnjem članku (3–4 250): svaka varijanta je samostalna u smislu da nitko izvan granica dotične države nema pravo naređivati kako će se govoriti u toj državi i kako će se u njoj normirati jezik. To ne dovodi u pitanje činjenicu da se kod varijanti radi o jednom te istom jeziku.

10 »[...] Serben und Kroaten eine gemeinsame Sprache sprechen« (Pohl 1996, 219).

svoje dvije (ili tri) normativne varijante.« (219).¹¹ To znači da uvođenje izraza »kulturni dijalekt« ništa ne utječe na osnovnu Pohlovu tvrdnju da se lingvistički utemeljeno može govoriti samo o jednom jeziku s nekoliko varijanata. Zato taj izraz i nije spomenut u mom članku. Osim toga, postoje i dva bitna razloga protiv uvođenja izraza »kulturni dijalekt«. Jedan je: već postoji izraz *varijanta*, koji se koristi nekoliko desetljeća i koji bi se sada preklapao s izrazom »kulturni dijalekt«, što se vidi i iz citata koji Grčević navodi (228) jer Pohl uz termin *varijanta* navodi u zagradi *kulturni dijalekt*, čime potvrđuje njihovo preklapanje. Stoga je jasno zašto izraz u zagradi »kulturni dijalekt« nije trebalo navoditi i komentirati. Da je on tu sasvim sporedan očito je i iz podatka da je Pohl u tom citatu kurzivom istakao nešto drugo što smatra osnovnim: »suvremeni srpski i hrvatski su varijante (kulturni dijalekti) *jednog* jezika.«¹² Drugi razlog protiv uvođenja izraza »kulturni dijalekt« je činjenica da riječ *dijalekt* u lingvistici označava odstupanje od standardnog: »Uobičajeno je [...] da se *dijalekt*, za razliku od jezika, gleda kao devijacija ili subordinirani oblik. To znači da su dijalekti oblici jezika koji odstupaju od standarda.« (Alexander 2000, 2–3).¹³ Budući da hrvatski, srpski itd. nisu devijantni oblici koji odstupaju od standardnog jezika, nego su *standardni* oblici, termin *dijalekt* nije za njih prikladan. Zbog svega toga je izraz *varijanta* bolji. On je već desetljećima ustaljen i odnosi se na standardne oblike čak i onda kad se pridjev *standardna* eksplicitno ne navede uz riječ *varijanta*.

U svom prijašnjem odgovoru Grčeviću citirala sam jezični leksikon (Glück 2000, 78) u kojem piše da razlika između austrijskog njemačkog i njemačkog u Njemačkoj nije dovoljna da bi se moglo govoriti o odvojenim jezicima. U nastavku sam napisala da je razlika između hrvatskog i srpskog još manja, »što potvrđuje i već spomenuti citat H.–D. Pohla u mom članku« pa prema tome nema osnove govoriti o hrvatskom i srpskom kao različitim jezicima (9–10 195). Pohl u citatu, naime, kaže da su razlike između sjevernonjemačkog i južnonjemačkog veće od razlika između hrvatskog i srpskog (1–2, 237). Grčević sada želi dokazati da Pohlov citat ne potvrđuje da je razlika između hrvatskog i srpskog manja od razlike između standardnog jezika u Njemačkoj i u Austriji (228). Dokaz mu je to što Pohl u citatu govori o standardnom obliku sjevernonjemačkog i južnonjemačkog, dakle ostaje unutar granica Njemačke i ne spomi-

-
- 11 »Nach dem Zerfall von Jugoslawien II und dem Entstehen neuer Staaten sind die beiden Kulturdiialekte *Serbisch* und *Kroatisch* zu amtlichen Staats— und Nationalsprachen geworden; *Bosnisch* könnte zu einem dritten serbokroatischen Kulturdiialekt aufsteigen (eine Sarajevoer Norm gab es ja immer schon neben der Agramer und Belgrader). Aber von einer serbischen oder kroatischen *Sprache* (im engeren Sinne des Wortes oder gar als *langue*) oder gar bosnischen zu sprechen, hieße, dem Nationalismus der Serben und Kroaten zu huldigen, denn die Sprache selbst ist und bleibt eine linguistisch zu begründende Individualität in zwei (bis drei) normativen Ausprägungen.« (Pohl 1996, 219).
- 12 »Die Tatsache, daß das moderne Serbische und Kroatische Varianten (Kulturdiialekte) *einer* Sprache sind, [...]« (Pohl 1996, 214).
- 13 »In the most common usage [...] a *dialect* is seen, in contrast to a language, in deviant or subordinate terms. That ist, dialects are forms of a language which deviate from the standard.« (R. Alexander, *In Honor of Diversity: The Linguistic Resources of the Balkans*, Columbus 2000, str. 2–3).

nje austrijski. Međutim, austrijski njemački, koji je još južnije od južnonjemačkog, ima čak još više razlika prema sjevernonjemačkim, a usprkos tome svi oni predstavljaju jedan jezik. Pa kad je Pohl već za razlike između sjevernonjemačkog i južnonjemačkog napisao da su veće od razlika između hrvatskog i srpskog, onda razlike između jezika u Austriji i jezika u Njemačkoj mogu biti samo još veće od razlika između hrvatskog i srpskog. Grčević je toliko zaslijepljen željom za opovrgavanjem svojih tvrdnji da ne vidi kako u ovom slučaju čak pojačava dokaz protiv svoje teze o hrvatskom i srpskom kao različitim jezicima.

Budući da Pohlovi zaključci ne odgovaraju Grčevićevim tezama, ne čudi što ga želi politizirati kako bi ga, kad ne može znanstvenim putem, na taj način diskreditirao. Pritom koristi već poznatu mustru (228–229): Pohlov model proglašava »jezičnopolitičkim modelom«, bez dokaza ga pokušava dovesti u vezu s »vodećim srpskim jezikoslovcima« i sve to onda hoće povezati s dijalektalnom kartom u mojoj gramatici *Serbo–Croatian*, München 1997. Kaže da mu nije poznato odakle sam preuzela tu dijalektalnu kartu (229), pa ga upućujem na str. 71 moje gramatike, već komentiranu u njegovom prijašnjem tekstu u *Republici* (3–4 228). Na str. 71 je navedena gramatika *Serbo–Croat* (iz 1993.) uglednog američkog slavista Waylesa Brownea, koji je niz godina proveo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je napisao i objavio svoju disertaciju. O Browneu je jedan od sudionika u ovoj diskusiji, V. Grubišić, u *Republici* napisao (9–10 1999, 165) da ga »poznaje i veoma cijeni«. Dijalektalna karta u mojoj gramatici koju Grčević naziva »spornim zemljovidom« (229) preuzeta je iz Browneove gramatike (383). U mojoj gramatici prikazana su tri dijalekta koja se, među ostalim, razlikuju po upitnoj zamjenici *što*, *kaj*, *ča*. Poput Brownea prikazujem rasprostranjenost pojedinog od tih dijalekata ne samo na područjima na kojima je srpskohrvatski standardni jezik, nego i u susjednim zemljama: u Mađarskoj, Bugarskoj, Makedoniji itd. Pohl ostaje unutar granica država u kojima se govori standardni srpskohrvatski jezik, pa se po tome njegova karta razlikuje od Browneove i moje (to je ujedno i jedina razlika). Stoga je Grčevićev prigovor zašto Pohlova i moja karta nisu identične sasvim neumjesan. Želeći vidjeti u svemu politiku, Grčević osuđuje što prikazujem gdje štokavski prelazi u Bugarsku i Makedoniju. Zanimljivo je da ne osuđuje što prikazujem gdje kajkavski i štokavski prelaze u nama susjednu Mađarsku. To ni ne spominje. Očito mu to ne smeta. Ali ako prikazivanju prostiranja štokavskog dijalekta na dijelu Bugarske i Makedonije pripisuje velikosrpske pretenzije, onda bi prikazivanju prostiranja kajkavskog i štokavskog na dijelu Mađarske trebao pripisati velikohrvatske pretenzije. Grčević osim toga osporava rasprostranjenost štokavskog u Istri (229), pa je potrebno istaknuti da je dio Istre u kojem se govori štokavski prikazan ne samo kod Brownea i kod mene kao takav nego i kod Pohla (1996, 221). U dijalektalnoj karti namjerno nisam prikazala raspodjelu govora jer se radi o drugoj razini i jer se na nekim područjima govori razlikuju čak od sela do sela (karta u mojoj gramatici se i zove karta dijalekata, a ne karta govora: »Map 1: *Serbo–Croatian Dialects*«). Kod autora koji u istoj karti izmiješaju razinu dijalekata i razinu govora rezultat je nepreglednost i kaos. Kad bi se htje-

la vizualno predočiti raspodjela govora, to bi trebalo napraviti u odvojenim kartama za svaki dijalekt pojedinačno ako se želi sačuvati preglednost (najpoznatiji slavistički dijalektolog u Americi Ronelle Alexander 2000, nav. dj., str. 7–23 također smatra da nije dobro različite jezične razine prikazivati u istoj karti).

Neki laici najprepoznatljiviju razliku — razliku u izgovoru jata (*cveće/cvi-jeće*) — smatraju dokazom da se radi o različitim jezicima. Međutim, ta razlika kao prvo nema utjecaja na razumljivost, a kao drugo, u nekim drugim jezicima također postoji razlika u izgovoru jata, što ne narušava jedinstvo takvog jezika. Npr. Bugarsku presijeca jedna jatova granica, ali bugarski se zbog toga ne dijeli na dva jezika (Alexander 2000, nav. dj., 13). Treće, ne treba zaboraviti da Srbi u BiH govore ijekavicom, kojom se govori i u nekim zapadnim područjima same Srbije (a i u čitavoj Crnoj Gori), pa je zbog toga i ijekavica oblik koji Srbi, uz ekavicu, smatraju svojim jezikom. Četvrta zanimljivost tiče se procesa odabiranja jatovog oblika u pojedinoj sredini u 19. st. kada se odlučivalo koji oblik jata će se uzeti za standardni oblik: najistaknutiji borac za hrvatska prava u 19. st. Ante Starčević borio se za to da se u Hrvatskoj uzme ekavica, dok se njegov suvremenik i autor *Srpskog rječnika* (1818) Vuk Stefanović Karadžić zalagao za ijekavicu (što se vidi i iz naslova njegovog *Srpskog rječnika*). U skladu sa svojim idejama, Ante Starčević piše 1851. u zagrebačkim *Narodnim novinama* br. 239 i 242 sljedeće:

»Naš jezik, bez da se razumljivost uvredi, može se mnogo polepsati, t. j. uhu slušatelja ugodnim učiniti. Ja sam i za ovo polepšanje. Ovde opširno pisati, u čemu stoji lepota jezika, nedopušća mi vreme ni prostor. S toga velim: 1. na šaranje — makar kakvo: a) reči šareno pisane (e, ie, je, ije) nerazume ni svi štokavci, a kamoli kajkavci i čakavci; b) šaranje cepa naše proste reči na više komadah, što niti je razumljivo, ni lepo, dakle ni slobodno — t. j. polag moga načela. U našem jeziku nije ni jedna reč, koja bi imala više od pet slovkah, a uz šaranje jednoslovična ih reč toliko ima, n. p. iz lep ali bel postaje lijepijema, bijelijema itd. — samo ako se dosledno piše. To je srednja perioda!! — Meni ovde druga neostaje, nego uzeti ali čisti i ali e. Ja sam rođen štokavski ikavac, dakle niko nemože mi reći: Cicero pro domo sua ali s g. B. da su mi reči jednostrane, pa i tako opet strictissime od moje strane — velim: ovo je (i) najpotištenii, najgadnii glas, koi samo nekoliko nas štokavacah razumi. Ja sam dakle za čisti e. I zbilja, on je najlepši glas, koi svi razumimo.«¹⁴

Starčevićeva nastojanja da se u Hrvatskoj uzme ekavica nisu pobijedila jer su prevladali hrvatski vukovci, koji su se zalagali za Vukov ijekavski izbor jata. Rezultat je, dakle, bio: Vukov ijekavski izbor jata nije prihvaćen u Beogradu zato što tamo nisu htjeli mijenjati svoj ekavski izgovor, dok su u Zagrebu, gdje su izvorni Zagrepčani također ekavci jer su kajkavci, ipak prešli na ijekavicu. A da je bilo po Anti Starčeviću i Vuku Karadžiću, mi bismo danas govorili ekavicom, a Srbi ijekavicom.¹⁵

14 Ovaj citat navodi i Lj. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb 1964, str. 205.

15 Američki slavist Victor A. Friedman kaže da je »ironija sadašnje situacije« to što je ijekavicu u 19. st. izabrao i zastupao Srbin Vuk Karadžić i što se ona tada više identificirala sa srpskim nego s hrvatskim intelektualnim kretanjima, a danas je obrnuto (usp. V. A. Friedman, *Linguistic Emblems and Emblematic Languages: On Language as Flag in the Balkans*, Columbus 1999, str. 14).

Grčević se vraća na moj prvi članak u *Republici*, gdje kao primjer nepodudaranja lingvistike i politike navodim korzikanski i kažem da su za njega »angažirani autonomisti u prošlom desetljeću izborili status zasebnog jezika u francuskom zakoniku o jezicima. No to, naravno, ne smeta romanistiku da i dalje korzikanski na temelju njegovih strukturalnih obilježja smatra talijanskim dijalektom ili, u njegovom standardiziranom pisanom obliku, varijantom talijanskog standardnog jezika.« (1–2 238). Te rečenice Grčević (231) komentira ovako: »Takvu izrazito paušalizirajuću i time pogrešnu tvrdnju o pristupu suvremene romanistike korzikanskomu može izreći samo netko tko nimalo ne pozna noviju relevantnu literaturu (pogotovo onu napisanu od 1988. godine nadalje).« Pritom Grčević, naravno, ne navodi ni jedan jedini rad kao dokaz svojeg tvrdnji. Kako bih popunila prazninu nastalu njegovim nenavodenjem »novije relevantne literature«, navest ću jedan rad iz 21. stoljeća koji opovrgava Grčevićevu tvrdnju: Gröschel (2001, nav. dj., 180) piše da se »iz lingvističke perspektive radi o prediferenciranju kada se dijalekti ili varijante jednog jezika iz čisto političkih razloga proglašavaju zasebnim jezicima. To vrijedi npr. za korzikanski, za koji su angažirani autonomisti tek u toku prošlog desetljeća izborili status 'korzikanskog jezika' u francuskom zakoniku o jezicima. Naravno, to ne sprečava romanistiku da korzikanski zbog njegovih strukturalnih svojstava i dalje klasificira kao talijanski dijalekt (s velikim utjecajima francuskog u području rječničkog blaga), a standardizirani pisani oblik korzikanskog može se u najnovije vrijeme smatrati i varijantom talijanskog standardnog jezika.«¹⁶

Kad govori o slovačkom, Grčević miješa dijalekte i standardni jezik (230–231) i pritom, poput Auburgera, ne želeći potvrđuje moju tvrdnju da su razlike između dijalekata veće od varijacija unutar standardnog jezika. O tome sam opširnije pisala u odgovoru Auburgeru, pa Grčevića upućujem na str. 239 u tom tekstu. Tamo sam također pisala i o skandinavskoj jezičnoj situaciji (3–4 242) koju spominje i Grčević (233–234), stoga to neću ovdje ponavljati. Mogu dodati da čak i za one skandinavske germanske idiome između kojih su najveće razlike — švedski i norveški — Dixon (1997, 7) kaže da se mogu smatrati dijalektima jednog jezika: »Švedski i norveški su odvojeni 'jezici' u političkom smislu, ali se mogu smatrati dijalektima jednog jezika u lingvističkom smislu.«¹⁷ Spominjući češki i slovački Grčević procjenjuje da je razumljivost kod njih veća od 70% (230). No, diskusija oko toga da li je za lingvistiku dovoljna uzajamna razumljivost od 70% ili od 75% da bi se moglo govoriti o istom jeziku

16 »[...] liegt aus sprachwissenschaftlicher Perspektive eine Überdifferenzierung vor, wenn Dialekte oder Varianten einer Sprache aus rein politischen Gründen zu eigenständigen Sprachen erklärt werden. Dies gilt z. B. für das Korsische, für welches engagierte Autonomisten erst innerhalb des letzten Jahrzehnts den Status einer 'langue corse' in der französischen Sprachengesetzgebung erstritten haben. Natürlich hindert dies die Romanistik nicht daran, Korsisch aufgrund seiner Strukturmerkmale weiterhin als italienischen Dialekt (mit stark vom Französischen beeinflusstem Wortschatz) zu klassifizieren, wobei Korsisch in standardisierter geschriebener Form neuerdings auch als Variante der italienischen Schriftsprache aufgefasst werden kann.«

17 »Swedish and Norwegian are separate political 'languages' but could be regarded as dialects of one linguistic language.« (R. Dixon, *The rise and fall of languages*, Cambridge 1997, str. 7).

uopće ne dovodi u pitanje razumljivost kao kriterij u situacijama kada ona iznosi 100%, što je slučaj sa srpskohrvatskim. Kod kriterija za razgraničavanje jezika Grčević, kao i Auburger, upućuje na Katičića (232). Budući da sam Auburgeru već odgovorila na to upućivanje, Grčević može pročitati taj odgovor (3–4 240) pa ga ne moram ovdje ponavljati.

Započinjući svoj odgovor u *Republici* Grčević se kod teme naziva jezika ponaša kao da sam ja navodno pozvala strane lingviste da se uključe u diskusiju. Međutim, ja se u svom članku nisam obratila stranim lingvistima, nego domaćoj sredini i nju pozvala i na početku i na kraju članka da »razvijemo toleranciju prema onim lingvistima u svijetu koji znanstvene kriterije stavljaju iznad političkih« (1–2 237, 242). Kako bi skrenuo od teme, Grčević fantazira da postavljam pitanje hoće li slavonski i pulski postati novi jezici i da proričem da hoće (231–232). No, niti sam postavila to pitanje niti sam išta proricala, naprotiv. Pokazala sam kako bi »povijesno uvjetovana samoprocjena nositelja jezika« na koju se Grčević poziva bila iracionalan kriterij u lingvistici (9–10 194).

172

Grčević (233) iznosi svoje, naravno, negativno mišljenje (sukladno Babićevom) o mom već spomenutom udžbeniku za napredne *Kroatisch–Serbisch* iz 1997. i krivo prosuđuje da je »na njemačkome tržištu naišao na izrazito slab odjek«. Izdavač udžbenika Buske Verlag iz Hamburga mi je baš zbog dobre prodaje udžbenika ponudio 2000. god. da napišem i udžbenik za početnike. Osim toga, nijedan autor dosad objavljenih recenzija ne dijeli Grčevićevo mišljenje o udžbeniku.

Gramatičku neispravnost naslova *O nazivu jezika iz Kordičkine znanosti gledan* Grčević poriče: »gramatičke neispravnosti u mome naslovu nema«, tvrdeći da je *gledan* u njegovom naslovu predikatni proširak pa da je zato nominativ ispravan (229). Prvo, kad bi *gledan* tamo bio predikatni proširak, to ne bi dokazivalo ispravnost nominativa jer kod predikatnog proširka dolaze u obzir i drugi padeži (v. Katičićevu *Sintaksu*, Zagreb 21991, str. 39). Drugo, *gledan* u tom naslovu uopće nije predikatni proširak, nego kongruentni atribut. Zato se, da bi bio gramatički ispravan, mora slagati s padežom imenice na koju se odnosi. Budući da ta imenica stoji u lokativu *o nazivu*, onda i *gledan* treba biti u lokativu i glasiti *gledanom*. Jer radi se o konstrukciji *O nazivu jezika gledanom iz...* Bolje da Grčević ubuduće šuti o gramatičkim temama jer svakim pokušajem obrane samo još dodatno pokazuje svoje neznanje.

Iako mu gramatika nije jaka strana, Grčević je u jednom svom drugom radu iz 2001. koji spominje u svom članku (222) nešto ispravno uočio. Za to uočavanje mu je, doduše, bilo dovoljno već to što je izvorni govornik našeg jezika. Uočio je, naime, da Barbara Kunzmann–Müller neopravdano tvrdi da se u Hrvatskoj kaže *Vidio sam prijatelja šetati, Zamolili smo ga doći, Čuo sam ženu pjevati*, pa ju je zbog toga s pravom kritizirao (2001, 65). Kao protuargumente naveo je da u njegovom novinskom korpusu nema ni jedan jedini takav primjer te da ni njemu ni drugim izvornim govornicima koje je pitao takvi primjeri nisu poznati ni iz govorenog jezika. Zamjerio je Barbari Kunzmann–Müller da je trebala reći od koga potječu ti primjeri, tko ih koristi i tko je taj »tko pred-

stavlja hrvatsku *službenu stranu*«. Konstatirao je da autorica »nažalost« nije navela te podatke. Ovdje mogu Grčeviću pomoći da sazna na koga se autorica poziva kod tih primjera. To je i sam mogao čuti nekoliko godina ranije na 7. njemačkim slavističkim danima u Bambergu 1997. da ga tamo nisu zanimale samo teme o jezičnoj politici, i da one iz gramatičke sekcije nije preskočio (spomenuta slavistica je držala referat u istoj gramatičkoj sekciji u kojoj i ja). Budući da gramatički referati za Grčevića ne postoje, ne trebaju postojati ni za čitatelje *Jezika*, pa ih zato nije ni spomenuo u svom prikazu tog skupa u *Jeziku* (45/2 1997, str. 76–80), a čitatelji bi zbog toga mogli zaključiti da se njemačka slavistika bavila samo jezičnom politikom, što nije istina. U diskusiji nakon predavanja u kojem je B. Kunzmann–Müller navela gore spomenute primjere kao karakteristične za jezik u Hrvatskoj javila sam se za riječ i upozorila autoricu da kao izvorni govornik ovog jezika to ne mogu potvrditi i pitala je kako je nadošla na tezu da se radi o neutralnim ispravnim primjerima. Na to je pred pedesetak njemačkih slavista odgovorila da je takve primjere našla kod Stjepana Babića. Bez obzira na moju primjedbu svoj neizmijenjeni stav o tom pitanju je potom i objavila pouzdajući se u navode jednog akademika. Zbog toga je sada, eto, čak i Grčević kritizira.

Želeći osporiti moju tvrdnju da Brozović koristi naziv »standardni novoštokavski jezik« (9–10 195–196), Grčević kaže da se ja citirajući Brozovića očigledno nadam »da nitko ne primjećuje da u citatu Brozović tim nazivom ne naziva 'područje', već 'jezik'« (230). Zašto bih se ja tome trebala nadati kad kod mene točno i piše da »Brozović na svim stranicama svog članka od 357 do 376 jezik naziva isključivo *standardni novoštokavski jezik*« (9–10 196)? A Grčević se izgleda nada da smo zaboravili njegovu tvrdnju kako taj naziv mogu koristiti samo neozbiljni lingvisti (3–4 224).

U prijašnjem odgovoru Grčeviću spomenula sam prikaz njegove knjige koji je napisala M. Wingender.¹⁸ U nekoliko redova sažela sam kritičke primjedbe M. Wingender upućene njegovoj knjizi (9–10 200–201). Ta tema se očito pokazala toliko važnom za Grčevića da joj posvećuje nekoliko stranica (221–225) na kojima tvrdi da izvor navedenih primjedbi nije kritički prikaz M. Wingender, premda na njega upućujem, nego da sam »pobrkala svoje izvore« i te primjedbe preuzela od P. Ivića »iako to prikrivam«. Međutim, sve primjedbe za koje sam navela da potječu od M. Wingender stoje u njenom prikazu koliko god Grčević želio da nije tako. To potvrđuje čak i jedan dio selektivno odabranih citata iz tog prikaza koje i sam Grčević navodi. Pa tako kad citira kako je M. Wingender napisala da je on »svojom definicijom svojstva književnog jezika toliko razvodnio da se različiti stupnjevi izgradnje idioma još manje mogu obuhvatiti ne-

18 Navod da je autorica asistentica u Göttingenu (Grčević, 221) može se ovdje usputno korigirati kao neaktualan jer je M. Wingender u međuvremenu primljena za redovnog sveučilišnog profesora slavistike u Gießenu. Još jedan usputni podatak: moj opširan pozitivan prikaz njene knjige (radi se o njenoj disertaciji) bio je »zagubljen« u uredništvu Akademijinog časopisa *Filologija*, što sam saznala kad sam se dvije godine nakon predaje rukopisa raspitivala o njezovoj sudbini. Tada sam ga ponovo morala poslati uredništvu i izišao je u br. 28 (1997) str. 97–104.

go što to omogućava već postojeća terminologija i pojmovni aparat« (drugi dio citata je ispustio) (222), vidljivo je da mu M. Wingender zamjera što se ne drži već postojećih definicija naziva 'književni jezik', tj. što po svome, proizvoljno koristi taj naziv. A upravo to sam i napisala (200). Grčević, međutim, želi pobjeći od činjenice da je izvor tih kritika M. Wingender, i pod svaku cijenu ih želi pripisati P. Iviću, iako mu P. Ivić na oba mjesta na koja Grčević upućuje zamjera nešto drugo: P. Ivića smatra da je Grčević trebao objasniti odnos između *standardnog* jezika i *književnog* jezika. Primjedba M. Wingender da Grčević pristupa pojmovima i temama razvodnjavajući ih vrijedi, nažalost, i za njegov pristup pojmovima i temi ove diskusije u *Republici*.

Kod sljedeće primjedbe M. Wingender na koju sam uputila — da Grčević nekritički preuzima Brozovićevu tipologiju i da čak ni u popisu literature ne navodi dobro poznate radove drugih autora koji su se o Brozovićevoj tipologiji kritički izjasnili — Grčević tvrdi da tu pokazuje »svoje nepoznavanje elementarnih činjenica« (223). No, elementarna činjenica je da M. Wingender (1998, 388) piše upravo onako kako sam rekla: »Autor [Grčević] opširno obrađuje Brozovićevu tipologiju, tj. prevodi njene bitne dijelove na njemački ne iznoseći nikakve kritičke stavove. [...] ipak jako čudi što u ovom kontekstu nije čak ni spomenuo ime Tolstoja (nema ga ni u popisu literature) [...] iako su Brozović i Tolstoj vodili diskusiju o tipologiji slavenskih standardnih jezika. Autor (isto kao Babić 1970/71) obrazlaže svoja shvaćanja [...] Brozovićevom tipologijom, tj. jednom tipologijom koja je prvi pokušaj tipologije standardnih jezika i koja je itekako sporna. Bitne kritičke točke iznio je Tolstoj.«

I spominjanje primjedbe M. Wingender da Grčević potpuno preuzima Babićeva shvaćanja trebalo bi po Grčeviću biti pokazatelj mog neznanja (223). No, M. Wingender na više mjesta u prikazu konstatira da Grčević sve preuzima od Babića. Jedno mjesto je citat koji je već naveden u prethodnom odlomku »Autor (isto kao Babić 1970/71) obrazlaže svoja shvaćanja [...] Brozovićevom tipologijom«, zatim dolaze brojna druga mjesta o tome kako Grčević »kao i Babić zastupa shvaćanje [...]«, »također na osnovi Babića autor polazi od [...]«, »svoju argumentaciju zasniva autor u biti na poznatom 'programatskom' članku Babića [...]«, »svoje shvaćanje autor obrazlaže [...] svojom (Babićevom) kritikom [...]«, »autor želi (zajedno s Babićem) [...]«, »s autorovom kritikom (s Babićevom) [...]« itd. (Wingender 1998, 388–391). Grčević, osim toga, i sam kaže da se »u svojoj knjizi u svemu glavnome složio sa Stjepanom Babićem« (223). S Babićem se želi složiti čak i kad ovaj piše svoj poznati program za ukidanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika smatrajući da je »jedinstveni jezik idealno rješenje« i da su lingvisti dužni »da utječu da se težnja k jedinstvu što prije ostvari« i da se ugledaju u njega kako on u tom članku ukida jednu konkretnu jezičnu razliku (v. moj prethodni odgovor Grčeviću 9–10 196). Kako bi se mogao i u tome složiti s Babićem a da se pritom ne bi, kako sam kaže, »morao sramiti« (223), Grčević mora ustvrditi da je to bilo protiv ondašnje jugoslavenske jezične politike pa stoga kaže da su Babićevi prijedlozi za ukidanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika »jugoslavenskoj jezičnoj politici bili neprihvatljivi«

(223). To znači da je jugoslavenska jezična politika bila protiv ukidanja hrvatsko-srpskih jezičnih razlika. Ali zar nisu inače i Grčević i Babić tvrdili suprotno?

Kako bi porekao postojanje naredne primjedbe M. Wingender na koju sam uputila — o neopravdanosti Grčevićevog kritiziranja stranih, prvenstveno njemačkih slavista zbog njihovih stavova o srpskohrvatskom jeziku — Grčević tvrdi da M. Wingender »kaže tek to da ih kritiziram« i navodi citat na njemačkom jeziku »Koliko je autoru jako stalo da temu 'srpskohrvatski' okonča, pokazuje i poglavlje 4. 3, u kojem kritizira strane (prvenstveno njemačke) slaviste i njihove pozicije o tom pitanju.« (223). No izostavio je nastavak tog citata, gdje autorica piše »Pored svih prigovora protiv stranih zastupnika srpskohrvatskog iznesenih u toj knjizi, ne bi trebalo zaboraviti: [...] — da je D. Brozović« tvorac teorije varijanata i da su strani, njemački slavisti to preuzeli od njega (čitav citat v. u mom prethodnom članku 3–4 244–245). Iz tog nastavka citata je jasno da Wingender prigovore protiv stranih slavista smatra neopravdanima jer ti stranci su samo preuzeli od Brozovića pristup srpskohrvatskome.

Sljedeću primjedbu M. Wingender koju sam spomenula — da Grčević u knjizi prvenstveno govori o zastarjelim koncepcijama iz 19. st. o kojima su drugi prije njega već sve rekli — Grčević komentira riječima da S. K. »nije u stanju točno prepričati ni najjednostavnije Wingenderine izjave«, da je to uvjetovano »njezinim ugledanjem u P. Ivića«, »njezinim tendencioznim zamagljivanjima i dodatnoj zbrci koja proizlazi iz nedovoljnog poznavanja predmeta o kojem bi raspravljala« (224). No, M. Wingender piše na stranicama na koje sam uputila da je model iz 19. st. o kojem Grčević opširno govori zastario i da su ga prije Grčevića »opisali već toliki brojni lingvisti, da se ovako opširan opis prevaziđenih koncepcija koji ide na račun aktualnih teorija ne može opravdati«. Čak i sam Grčević spominje (224–225) da je autorica ustvrdila da se on u knjizi »prvenstveno bavi zastarjelim koncepcijama koje mu omogućavaju da odavno razotkrivene mitove još jednom razotkrije« (Wingender 1998, 391). Sve to znači da sam primjedbu M. Wingender točno prenijela.

Za narednu primjedbu M. Wingender, o tome kako Grčević ne daje argumente za samostalnost hrvatskoga jezika, Grčević tvrdi da mu Wingender tu ne zamjera što ne daje argumente za samostalnost hrvatskoga jezika, nego što te argumente preuzima od drugih (222–223). Međutim, Wingender piše nakon što se osvrnula na Grčevićevo preopširno bavljenje devetnaestim stoljećem: »I taj ekskurs u povijest slavistike treba izgleda autoru još jednom pružiti priliku da pomoću kritike zastarjelih koncepcija negira srpskohrvatski jezik, tim više što nam u velikoj mjeri ostaje dužan vlastitih argumenata za samostalnost hrvatskog književnog jezika.« (Wingender 1998, 389). Iz citata se vidi da Grčeviću nedostaju argumenti za samostalnost hrvatskog književnog jezika pa govoreći o prevaziđenim mitovima iz 19. st. pokušava na taj način negirati srpskohrvatski jezik i tako posredno implicirati samostalnost hrvatskog kad to ne može pomoću aktualnih lingvističkih spoznaja. I iz ove primjedbe se vidi tko je obuzet filološkim devetnaestim stoljećem umjesto dvadeset i prvim.

O sljedećoj primjedbi Grčević piše: »Kordić tvrdi da mi Wingender zamjera što preokrećem tezu da su 'Hrvati preuzeli jezik od Srba'. Iz te tvrdnje ne proizlazi da je riječ o književnom jeziku, tj. da se Wingenderina kritika odnosi na moju argumentaciju da su Srbi posredstvom Vuka Stefanovića Karadžića izgradili svoj novi književni jezik na temelju hrvatskoga književnog jezika.« (224). Kratko rečeno, Grčević protestira što rečenica »Hrvati preuzeli jezik od Srba« u mom tekstu ne glasi »Hrvati preuzeli književni jezik od Srba«. No, to je smiješan protest jer je potpuno jasno da se radi o književnom jeziku. U prethodnim redovima mog teksta iz kojeg je uzeo taj citat koristim i izraze *hrvatski jezik*, *srpskohrvatski jezik* također bez pridjeva *književni* zato što je potpuno jasno da se stalno radi o književnom jeziku. Pa i čitava ova polemika vodi se oko književnog (standardnog) jezika, a ne npr. oko čakavskog dijalekta. O tome da se termin *jezik* neutralno odnosi na *književni (standardni) jezik* pisala sam u svom prethodnom članku (3–4 251–252), pa upućujem na njega, a ovdje navodim citat iz knjige R. Alexander (2000, nav. dj., 2–3) u kojem isto piše: »Tamo gdje postoji pisani standard, neutralno referiranje na jezik odnosi se normalno na njegov standardni oblik.«¹⁹ A da Grčevićev protest ni na koji način ne pobija moje upućivanje na zamjerku M. Wingender da je samo preokrenuo tezu o preuzimanju jezika, vidi se iz sljedećih rečenica M. Wingender (1998, 389): »[...] autoru je više stalo do običnog preokretanja gledanja — naime do toga da su Srbi preuzeli hrvatski književni jezik [...] Takve paušalne ocjene sigurno slabije koriste predstavljanju hrvatske jezične povijesti [...]«. Na koji način bi onda njegovo »Iz te tvrdnje ne proizlazi [...]« trebalo pobiti ispravnost mog upućivanja na citiranu zamjerku M. Wingender? Grčević koristi tehniku: bitno je ubaciti jedno »ne« u rečenicu, a činjenica da se pomoću toga »ne« uopće ne pobija ispravnost upućivanja na citiranu zamjerku ima drugorazrednu ulogu.

O primjedbi u mom tekstu (9–10 201) »zanimljivo je da Grčević ne primjećuje da takvom tezom i sam priznaje da Hrvati i Srbi govore isti jezik jer bez obzira na to tko je preuzeo, time što je preuzeo ima isto što i onaj drugi« Grčević kaže da je nisam mogla preuzeti od Wingender, pa izvodi zaključak da ta primjedba sigurno potječe od Ivića (224). Međutim, navedena primjedba i nije kod mene označena kao da potječe od Wingender, nego je navedena kao moje vlastito zapažanje. Nije mi poznato da li je i P. Ivić tako nešto napisao, a to očito nije poznato ni Grčeviću jer nije uputio ni na jednu stranicu iz teksta P. Ivića. Znam da je Grčević ljut što sam hrvatsku publiku upoznala s kritičkim primjedbama iz Njemačke, ali krivca za to ne treba tražiti u mom navodnom falsificiranju riječi M. Wingender, nego u samom sebi i knjizi koju je napisao. Svaki objektivni recenzent zamijetit će mnogobrojne loše strane te knjige, a određena prešućivanja u njoj su takve prirode da će ih i svaki filološki obrazovan čitatelj s južnoslavenskih prostora zamijetiti. Stoga Grčevića ne treba čuditi ako mu se dogodi da isti prigovor čuje s različitih strana.

19 »Where an established literary standard exists, neutral reference to a particular language is normally to that standardized form of the language.«

A da se Grčeviću teško pomiriti s postojanjem prigovora upućenih njemu, potvrđuje njegov nedavno objavljeni članak u jednom austrijskom časopisu koji i sam spominje (222). U tom članku, naime, također napada M. Wingender zbog njenih kritičkih primjedbi. U istom tekstu napada i nekoliko drugih njemačkih slavista kao i članak Ive Pranjkovića o normativnim i paranormativnim jezičnim pojavama u Hrvatskoj.²⁰ Svima njima Grčević predbacuje što spominju »iracionalni i ekstremni hrvatski purizam« i »radikaliziranje jezične politike«. Njihovim tvrdnjama suprotstavlja svoju tvrdnju da su promjene u jeziku hrvatskih novina od 90-ih godina do danas umjereno nastavljanje starijih razvojnih tendencija. No pritom mu proturječi i njegova vlastita tabela u članku pomoću koje želi oslikati da se radi »o umjerenom nastavljanju starijih razvojnih tendencija« (59). U toj tabeli je brojčano prikazao zastupljenost 115 parova riječi u Moguševom korpusu i u mannheimskom korpusu. Mogušev korpus predstavlja pisani jezik u Hrvatskoj u razdoblju od 1930. do 1975. godine. Urednik tog korpusa, akademik M. Moguš, smatra ga reprezentativnim za suvremeni jezik: u predgovoru *Hrvatskog čestotnog rječnika* (Zagreb 1999, str. 9) Moguš opisuje taj korpus kao »korpus suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika koji bi mogao biti temeljem svekolikomu našem budućem proučavanju« i koji sadrži »samo građu tzv. 'hrvatske varijante'«. Kad se pogleda kako u Grčevićevoj tabeli (70–73) izgleda učestalost riječi u Moguševom korpusu i njihova učestalost u mannheimskom korpusu koji je sastavio Grčević od jezično cenzuriranih novina *Vjesnik*, *Večernji list*, *Slobodna Dalmacija*, *Hrvatsko slovo* objavljenih od 1997. do 1999., onda se vide npr. sljedeći odnosi: *advokat/odvjetnik* kod Moguša 27/4, a kod Grčevića 16/1318, *ambasador/veleposlanik* 21/0, 89/1712, *autoput/autocesta* 10/3, 9/903, *čitalac/čitatelj* 24/3, 24/914, *činilac/čimbenik* 37/2, 4/543, *dobrovoljac/dragovoljac* 3/0, 56/1032, *glasati/glasovati* 24/1, 17/203, *glede* nije ni navedeno kod Moguša, dok se kod Grčevića pojavljuje 1045 puta, *izvještaj/izvješće* 55/0, 769/2297, *pauza/stanka* 72/0, 89/250, *opozicija/oporba* 26/2, 218/1752, *posjetilac/posjetitelj* 24/0, 42/775, *sistem/sustav* 303/140, 306/4540, *tokom/tijekom* 25/7, 53/4787, *upotreba/uporaba* 128/0, 331/695 itd. Dok je, dakle, kod Moguša jedna riječ u paru bila češća, kod Grčevića je druga riječ iz para postala češća, i to drastično. To vrijedi za veliku većinu parova u tabeli koje je sam Grčević izabrao za oslikavanje umjerenosti. Takva promjena učestalosti u kratkom vremenu se, međutim, ne može nazvati umjerenošću, nego se očito radi o ekstremnoj promjeni učestalosti. Stoga Grčević nije u pravu kad napada one lingviste koji tvrde da se ne radi o umjerenom nastavljanju. Čak ni tamo u svom tekstu gdje navodi četiri primjera za umjerenost kako bi osporio Pranjkovićevu tvrdnju o neumjerenosti (59), odnos učestalosti kod dvaju primjera ne samo da nije »umjereno nastavljanje« nego je drastično izmijenjen (prvi primjer je 44/6, 458/1339, drugi 10/10, 38/204), a ni kod druga dva se ne može govoriti o umjerenosti (treći je 7/12, 38/1003, četvrti 38/49, 274/951).

20 I. Pranjković, »Normative und paranormative Neuerungen in der kroatischen Sprache«, B. Kunzmann-Müller (ur.), *Die Sprachen Südosteuropas heute*, Frankfurt am Main 2000, str. 66–74.

Uzrok promjene učestalosti nekih riječi u hrvatskim novinama Grčević vidi u tome što je »nastupila sloboda da se u svim komunikacijskim sferama mogu bez restrikcija koristiti riječi koje su prije bile zabranjene« (52). Iz Grčevićevih riječi proizlazi da su ljudi prije neke riječi koje su u javnoj sferi bile zabranjene koristili u privatnoj sferi (jer gdje bi ih drugdje mogli koristiti ako su zabranjene), a sada, kada te zabrane više nema, riječi su iz privatne sfere prešle i u javnu, u novine. Kao primjere te nove slobode Grčević tematizira pojavljivanje riječi *uljudba*, *nadnevak* u novinama od 90-ih godina (52). No, zar su ljudi prije u privatnoj sferi koristili te riječi pa su stoga ušle i u javnu upotrebu? Ne, nije bilo tako. Čak se ni za riječi koje su se pojavljivale i ranije poput *glasovir*, *glazba*, *priopćiti* ne može reći da su bile raširene u privatnoj sferi pa da su se stoga proširile i u javnoj upotrebi, u novinama. Razlog širenja tih riječi i niza drugih u novinama je mnogo banalniji: jezična cenzura. Pomoću nje se ljudi prisiljavaju na »slobodu«. Ne radi se, dakle, o spontanim jezičnim promjenama iz baze, nego o normativnom diktatu odozgo rukovodenom od strane filologa koji su u službi određene politike.

Tematizirajući sve ovo radim u određenom smislu protiv kroatistike, bolje rečeno protiv onoga što najveći dio kroatista podmeće kao kroatistiku. Ivo Škarić je jednu stvar dobro rekao, a to je da kad bi kroatisti prestali naređivati ljudima kako da govore svoj jezik i umjesto toga opisivali jezik kakav on jest a ne kakvim bi ga željeli vidjeti, onda bi društvu današnji broj »jezikoslovaca« u Hrvatskoj postao nepotreban i mnogi kroatisti bi ostali bez posla. No, jezik treba biti u lingvistici nadređen interesima određene fahovske grupe ljudi. Uostalom, ima mnogo drugih stvari osim normativnog nametanja i jezičnog cenzuriranja kojima bi se kroatisti mogli i trebali baviti, i kojima se bave drugi lingvisti u svijetu.

Damjanović odbacuje smisao ove polemike u *Republici* i kaže da ona »ne pomaže prevladavanju problema« (237). Točno, nepostojanjem polemike ne bi postojao ni problem. Dosadašnje jednoumlje najbolje to pokazuje i njemu se treba vratiti. Svojim javljanjem Damjanović je imao priliku da iznese svoje viđenje rješenja problema za koji priznaje da postoji. No to nije učinio.

Budući da dosadašnji supolemičari u *Republici* nisu ni pokušali znanstveno pristupiti temi, paralelna diskusija na istu temu u inozemstvu može se pokazati samo konstruktivnijom. Moji članci »La langue serbo-croate aujourd'hui: entre des désirs politiques et des faits linguistiques« i »Pro und kontra: 'Serbokroatisch' heute« koji izlaze u pariškom časopisu *Revue des études slaves* (75 2003) i u njemačkom zborniku *Slavistische Linguistik 2002*, (ur.) Ch. Sappok, (München 2003) mogli bi pružiti osnovu za takvu diskusiju, o kojoj se smijemo nadati da će biti manje opterećena izvanlingvističkim elementima.